

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

SPORNÉ OTÁZKY
NUTNÉ OBRANY
V JUDIKATUŘE

Diplomová práce

Robert Kabát

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Praha, srpen 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem v ní vyznačil všechny prameny, z nichž jsem čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze 28. 8. 2009

Robert Kabát

Poděkování

Děkuji panu *JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc.* vedoucímu mé diplomové práce za cenné připomínky, účinnou pomoc při jejím zpracování i za to, že mi byl a je vzorem čistého a logického myšlení a přesného vyjadřování.

Za velmi cenné rady týkající se zejména oblasti německého práva děkuji panu *JUDr. Jiřímu Říhovi, PhD.*

Dále děkuji *své rodině i všem svým přátelům* za to, že mi svým úsilím (ať už spočívalo v konání či prostém opomenutí) umožnili sepsání této práce tak, jak sepsána je.

V Praze 28. 8. 2009

Robert Kabát

OBSAH

KAPITOLA I. ÚVOD	1
KAPITOLA II. POJEM NUTNÉ OBRANY	3
ii.1 Okolnosti vylučující protiprávnost (trestnost)	3
ii.2 Nutná obrana	6
ii.2.1 Obecně o nutné obraně	6
ii.2.2 Současná úprava	7
KAPITOLA III. ZÁKLADNÍ PRVKY NUTNÉ OBRANY	9
iii.1 Útok	9
iii.1.1 Zájem chráněný zákonem	9
iii.1.2 Společenská nebezpečnost (škodlivost) útoku	12
iii.1.3 Protiprávnost útoku	14
iii.1.3.1 Nutná obrana proti jednání v nutné obraně	15
iii.1.3.2 Nutná obrana proti jednání v krajní nouzi	16
iii.1.3.3 Úkony veřejných činitelů	20
iii.1.3.4 Zákroky soukromých bezpečnostních služeb	24
iii.1.4 Přítomnost útoku	28
iii.1.5 Subjekt útoku	30
iii.1.5.1 Útoky osob trestně nezpůsobilých	30
iii.1.5.2 Útoky zvířat	32
iii.1.6 Zavinění útočníka	36
iii.2 Obrana	37
iii.2.1 Obranné jednání	37
iii.2.1.1 Obecně o obranném jednání	37
iii.2.1.2 Jednání neuznávaná za nutnou obranu	38
iii.2.2 Subjekt obrany	40

iii.2.3	Přiměřenost obrany	42
iii.2.3.1	Historický vývoj	43
iii.2.3.2	Současný výklad	45
iii.2.4	Problematika subsidiarity obrany	51
iii.2.5	Subjektivní stránka obraného jednání	52
iii.2.5.1	Obranný úmysl	53
iii.2.5.2	Putativní nutná obrana	56
KAPITOLA IV. VYBOČENÍ Z MEZÍ NUTNÉ OBRANY		58
iv.1	Obecně o vybočení z mezí nutné obrany	58
iv.2	Kauza astenického excesu	61
KAPITOLA V. SAMOČINNÁ OBRANNÁ ZAŘÍZENÍ		66
KAPITOLA VI. ZÁVĚR		72
	Seznam použitých zkratk	80
	Seznam literatury	81
	Summary	84
	Klíčová slova	86

KAPITOLA I.

ÚVOD

Okolnosti vylučující protiprávnost – a mezi nimi hlavně *nutná obrana* – patří mezi nejpraktičtější instituty trestního práva vůbec. Jejich prostřednictvím se s trestním právem může setkat každý i jinak bezúhonný občan. Bez uznání jejich existence by trestní právo těžko mohlo být spravedlivým nástrojem společnosti potírajícím kriminalitu. Trestalo by totiž i jednání, která jsou pozitivním právem na jedné straně dovolena nebo dokonce přikázána, případně by z jednotlivců činilo pouhé objekty nebo pozorovatele nespravedlivého násilí nebo nebezpečí pro společenské hodnoty (u krajní nouze a nutné obrany) odkázané v každém případě na pomoc státu. Jejich správné posuzování, zakotvení v legislativě, jakož i správná aplikace a výklad prováděné právní praxí tak ovlivňují nejen společnost jako takovou, ale mají i podstatný vliv na kvalitu života jednotlivců (už jenom pocitem, že se nemusejí bát se bránit a vykonávat svá práva) a posilují princip právní jistoty.

Přesto zákonná definice nutné obrany příliš jasný návod, jak se v případě napadení chovat, nedává. Konkrétní obrysy tohoto institutu se vyjevují až ve světle *činnosti soudní praxe* a právní teorie. Jejich cílem zejména je lakonické zakotvení nutné obrany v zákoně doplnit, vysvětlit, případně poskytnout pokud možno jasná a přesná kritéria, podle nichž lze posoudit, zda dané chování je kryto nutnou obranou, nebo její meze překračuje. V tomto je role judikatury nezastupitelná.

Úkolem *této práce* je tak především zmapování relevantní části judikatury, která se nutné obrany dotýká. Hlavní pozornost by přitom měla být věnována místům sporným, dostatečně neprobádaným nebo přijímaným bez toho, že byly hlouběji zargumentovány.

Co se týče *systematiky*: práce je hierarchicky členěna do kapitol (číslované římskými číslicemi), podkapitol (např. „iii.1 Útok“), oddílů (např. „iii.1.5 Subjekt útoku“) a pododdílů (např. „iii.1.5.1 Útoky osob trestně nezpůsobilých“).

Druhá kapitola se zaměřuje na pojem nutné obrany z obecného pohledu. Ještě než je přikročeno k výkladu o nutné obraně samotné, pokouší se první podkapitola najít místo nutné obrany v systému trestního práva a trestní odpovědnosti. První podkapitola tedy stručně pojednává o okolnostech vylučujících protiprávnost, resp. trestnost.

Jádro práce je obsaženo ve *třetí kapitole*, rozebírající jednotlivé prvky útoku a obranného jednání a konkrétní podmínky a meze nutné obrany. Dílčí problematiky jsou prozkoumávány v rámci oddílů, k nimž tématicky nejvíce přimykají. Tak např. otázka, zda je přípustná obrana proti útokům zvířat, je podřazena pod oddíl iii.1.5 zkoumající, kdo všechno může být subjektem útoku, tj. útočnickem. Proti tomu téma nutné obrany proti zákrokům veřejných činitelů je obsaženo pod oddílem iii.1.3 „Protiprávnost útoku“. Důvodem k tomu je, že problematika není spojená s osobou veřejného činitele (srov. kupř. policistu, který mimo pracovní dobu napadne svého souseda v hospodě), nýbrž s tím, zda výkonem vrchnostenské moci může být spáchán útok, jemuž může jednotlivec čelit v nutné obraně, nebo naopak musí využít jiných právních prostředků – např. správní žalobu.

Vyčleněna je problematika excesu z nutné obrany (*čtvrtá kapitola*). To proto, že pokrývá více oblastí a platí pro něj společná specifická pravidla, která je lépe pojednat koncentrovaně na jednom místě než je dělit. Samostatná podkapitola je věnována vybočení z mezí v důsledku strachu, úleku, zmatku nebo jiného podobného rozrušení myslí vyvolaného útokem.

Pátá kapitola obsahuje poměrně detailní exkurz o samočinných obranných zařízeních. Shrnuty jsou jak závěry tradičně traktované naukou ve spojitosti s nutnou obranou, tak judikatura objevivší se obzvlášť v posledních letech.

KAPITOLA II.

POJEM NUTNÉ OBRANY

ii.1

Okolnosti vylučující protiprávnost (trestnost)

Základem trestní odpovědnosti podle platného českého práva je spáchání skutku, který má všechny znaky trestného činu¹.

Okolnostmi vylučujícími trestnost se

- a) *v širším slova smyslu* rozumí všechny ty důvody, jejichž účinkem je, že skutek, který jinak nese znaky skutkové podstaty trestného činu, trestným činem není.
- b) *V užším slova smyslu* tento pojem zahrnuje už jen ty okolnosti, při nichž sice čin zůstává protiprávním, které však přesto mají za následek vyloučení trestnosti. Jde tedy o ty okolnosti, které spadají do ka-

¹ Obdobně NOVOTNÝ, O. a kol. (2007, s. 109). Podle trestního zákona z r. 1961 se dovozuje, že trestný čin zakládá naplnění 1) materiálního znaku – *nebezpečnosti činu pro společnost*, a to ve stupni větším než nepatrném – a 2) znaků formálních – a) obecných (*fyzická osoba, věk vyšší 15 let, přičetnost* a v případě provinění mladistvého též *rozumová a mravní vyspělost*), b) typových, tj. znaků skutkové podstaty (*objekt, objektivní stránka, subjekt a subjektivní stránka*) a c) *protiprávnosti*. Viz JELÍNEK a kol. (2006, s. 130), NOVOTNÝ, O. a kol. (2007, s. 111) a pozn. č. 6. Nový trestní zákoník (TZ 2009) se podle důvodové zprávy (v poznámkách k § 13) namísto dosavadního materiálně-formálního kloní k formálnímu pojetí trestného činu, tzn. že nebezpečnost činu pro společnost již nadále není znakem trestného činu. Materiální korektiv trestní odpovědnosti však nový trestní zákoník zcela neopouští, když v § 12 odst. 2 hovoří o tom, že: „[t]restní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých [...]“ Materiální znak má tak patrně být nahrazen interpretačním pravidlem (arg. slovy „lze uplatňovat“). Nicméně důsledek zůstává tentýž – v případech menší společenské závažnosti nelze pachatele uznat vinným. To vyvolává otázku, zdali takto pojatý materiální korektiv (v součinnosti se zásadou presumpce neviny) nelze též považovat za okolnost vylučující trestnost (k tomu srov. dále poznámku č. 3).

tegorie sub a) a přitom nejsou okolnostmi vylučujícími protiprávnost.²

TZ 2009 vymezuje trestný čin v § 13 jako: „protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.“³ Výslovně se zde tak říká to, co v doposud účinném právu stálo v pozadí (rozuměj nevyjádřeno)⁴, tj. že pojmovým znakem trestného činu je mj. i jeho protiprávnost.⁵

² Přesnější by pravděpodobně bylo mluvit o *okolnostech vylučujících trestní odpovědnost*. Navazují zde však na terminologii u nás používanou zejména KALLABEM (1935, s. 80 an.), se kterou částečně pracují i SOLNAŘ a kol. (2003, s. 143) nebo ČISAŘOVÁ (2000). SOLNAŘ a kol. (2003, s. 132) upozorňují i na pojetí tradované v polské nauce L. Gardockim, který okolnosti vylučující trestnost třídí na okolnosti a) *vylučující protiprávnost* (např. nutná obrana, krajní nouze), b) *vylučující vinu* (nepříčetnost, plnění rozkazu, právní a skutkový omyl), c) *vylučující společenskou škodlivost činu* (chybí materiální znak). Toto členění (nikoliv však již zařazení jednotlivých okolností do skupin) považuji za velmi dobře logicky propracované, s doplněním, že mezi okolnostmi vylučujícími vinu lze dále rozlišit ty, které *mohou mít trestněprávní důsledky* (např. uložení ochranného opatření v případě nepříčetnosti) a ty, u nichž jsou takové následky vyloučeny (např. nevyvarovatelný právní omyl podle TZ 2009). Analogické je – s jistým zjednodušením – též rozčlenění na *důvody ospravedlňující* a *omluvné* v německé nauce, viz ŘÍHA (2008, s. 285 an.)

Pokud nebude dále řečeno jinak, budou jako „okolnosti vylučující trestnost“ míněny pouze okolnosti sub b). Podle platného a účinného práva sem lze vedle *okolností vylučujících způsobilost být subjektem trestní odpovědnosti* (nepříčetnost, nedostatek věku nebo rozumová a mravní vyspělost) zařadit také např. případy hmotněprávních exempcí (postavení prezidenta republiky apod.) nebo některé případy krajní nouze. Z nového trestního zákoníku by s jistými výhradami bylo lze mezi ně navíc přiřadit i *omluvitelný* (nevyvarovatelný) právní omyl. Nadále však budu pod tímto pojmem rozumět pouze ty okolnosti, které souvisejí s okolnostmi vylučujícími protiprávnost a představují určitý způsob řešení konfliktu chráněných zájmů, tedy „omluvitelnou“ krajní nouzi (*krajní nouzi vylučující trestnost*) a „omluvitelnou“ nutnou obranu (*astenický exces*).

³ V druhém odstavci § 13 je pak definice trestného činu doplněna o požadavek zavinění: „K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že stačí zavinění z nedbalosti.“

⁴ Srov. § 3 odst. 1 TZ 1961: „Trestným činem je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v tomto zákoně.“

⁵ *Protiprávnost* znamená rozpornost s objektivním právem a posuzuje se z pohledu celého právního řádu jako celku. Její postavení v systému znaků (zda jde o znak obecný, nebo typový)

Tzv. *okolnosti vylučující protiprávnost* tvoří podskupinu okolností vylučujících trestnost. Náleží mezi ně typové případy okolností, které mají za následek, že jednání, které ač jinak naplňuje znaky trestného činu, trestné není. Důvodem je, že chybí obligatorní znak trestného činu – jeho protiprávnost. Jde tedy o takové způsoby chování, které jsou podle práva chováním dovoleným nebo přímo příkázaným (jinými slovy: k němuž je jednajícím subjekt *oprávněn*⁶, nebo dokonce *povinován*).

Nový trestní zákoník (§ 28–32) upravuje kromě tří okolností vylučujících protiprávnost, které byly normovány i dosavadním trestním právem – *krajní nouze*⁷, *nutná obrana*, *oprávněné použití zbraně* –, také dvě další, které zatím dovozovala pouze teorie a judikatura – *přípustné riziko* a *svolení poškozeného* (v jeho rámci též částečně *lékařský zákrok*⁸). Explicitní zakotvení v trestním zákoně nadále chybí (jinému) *výkonu práva nebo povinnosti*, protože jde o okolnost, která je s protiprávností neslučitelná již pojmově, bere se vyloučení protiprávnosti

není v současné nauce plně ujasněno. Ve shodě s ŘÍHOU (2008, pozn. č. 5) a O. NOVOTNÝM (viz tentýž a kol., 2007, s. 123) se kloním k názoru, že protiprávnost (jakožto binární proměnná, která pro všechny trestné činy nabývá pouze hodnot „ano“ = protiprávní nebo „ne“ = v souladu s právem) není typovým znakem, a její zařazení do skutkové podstaty považuji za nesprávné.

⁶ Srov. definici *subjektivního práva* v Hendrychově *Právnickém slovníku* (HENDRYCH a kol., 2003): „možnost chovat se způsobem objektivním právem nezakázaným [...] Vymahatelné právo se označuje jako právní nárok.“ A dále čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod: „Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“ (Prakticky totožné ustanovení obsahuje i čl. 2 odst. 4 Ústavy ČR.)

⁷ Ač záměrem této práce není podat výklad o *krajní nouzi*, je třeba na tomto místě poukázat, že je sporné, nakolik je *krajní nouze* okolností vylučujících protiprávnost (odpovídající německé „ospravedlňující *krajní nouzi*“), nebo naopak okolností vylučujících toliko trestnost (německá „omluvná *krajní nouze*“). Byť se v současné literatuře o *krajní nouzi* většinou hovoří pouze coby o okolnosti vylučující protiprávnost (viz např. JELÍNEK a kol. (2006), s. 240, NOVOTNÝ, O. a kol. (2007), s. 264 nebo NOVOTNÝ, F. a kol. (2007), s. 152), nelze zastřít dvojí charakter tohoto institutu (srov. KALLAB, 1935, s. 80 an. a SOLNAŘ a kol., 2003, s. 138 an.), jak bude poukázáno dále v textu.

⁸ Srov. § 30 odst. 3 TZ 2009 a VOKOUN (2007, s. 284).

v jejím případě za rozumějící se samo sebou (viz důvodová zpráva k TZ 2009 v poznámkách k hlavě III. části I.).

Z výše řečeného možno vyvodit, že za nejobecnější okolnost vylučující protiprávnost lze považovat výkon práva nebo povinnosti. Ostatní, jsouce též výkonem práva nebo povinnosti⁹, jsou k němu v poměru speciality, včetně („ospravedlňující“) *krajní nouze*, která je navíc institutem subsidiárním k *nutné obraně*¹⁰.

ii.2

Nutná obrana

ii.2.1

Obecně o nutné obraně

V nejobecnější rovině je nutná obrana chápána jako *odražení současného protiprávního útoku namířeného proti chráněným právním hodnotám*¹¹. Trestněprávní relevanci má samozřejmě pouze taková obrana, která se uskutečňuje činem jinak trestným.

⁹ Viz pozn. č. 6. Jako příklady z judikatury, které dospívají ke stejnému závěru, mohou pro *nutnou obranu* sloužit rozhodnutí Nejvyššího soudu Rt 25/76 („*právo použít proti takovému [neoprávněnému, směřujícímu na zájmy chráněné zákonem] útoku obranu, které není zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku*“), Rt 8/88 („*Nikdo [...] není povinen ustupovat před neoprávněným útokem na zájem chráněný trestním zákonem, ale má naopak právo použít proti takovému útoku obranu, která není zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku*“) nebo Rt II/65 („*Stav nutné obrany je důvodem vylučujícím [...] i nedovolenost [činu].*“ Pro případ *krajní nouze* – viz např. NEZKUSIL a kol. (1976, s. 119), VOKOUN (1989, s. 54) nebo KUČTA (1999, s. 179) – je takový závěr samozřejmě únosný pouze tam, kde jde o okolnost vylučující protiprávnost.

¹⁰ V *nutné obraně* se odvrací zvláštní druh nebezpečí, tj. takové, které vzniká útokem člověka. Zasahuje se jí pouze do právní sféry útočníka, nikoliv třetích osob (Rt 41/80 a Rt 9/88). Blíže např. JELÍNEK a kol. (2006, s. 248).

¹¹ Obdobně SOLNAŘ a kol. (2003, s. 144), HENDRYCH a kol. (2003, heslo „*nutná obrana*“).

Hlavním účelem trestního práva je ochrana nejdůležitějších zájmů společnosti a potažmo i jejích členů před kriminalitou.¹² Nutnou obranu nejen vyděluje ze svého dosahu, nýbrž z ní činí i jednání oprávněné. Je tomu tak proto, že nutná obrana slouží ke stejnému účelu a chrání tytéž zájmy jako trestní právo samo¹³. Proto by měla být upravena tak, aby se nikdo z důvodů spočívajících v přílišné přísnosti právního zakotvení nebál bránit chráněný právní zájem způsobem, který mu v běžném životě připadá přirozený. Východiskem pro úpravu, výklad i aplikaci by tedy z jedné strany měl být požadavek nevyvolávat obavu obranu užít, ale na druhé straně by stejně tak mělo být pamatováno na její základní smysl. Tím je odvracení útoku směřujícího proti zájmu chráněnému zákonem, nikoliv zakrývání společensky škodlivých činů „hávem bez-trestnosti“.

ii.2.2

Současná úprava

Doposud účinný TZ definuje nutnou obranu ve svém § 13 následovně: *„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“*¹⁴ Přestože toto ustanovení stručnou formou zachycuje všechny podstatné rysy nutné obrany, zákonodárce zhuštěným vyjadřováním a užitím neurčitých právních pojmů ponechává nauce a judikatuře velmi široký prostor k tomu, aby tento institut vykládaly a hledaly jeho konkrétní dosah.

Ty pak nutnou obranu zpravidla vymezují jako *„odvracení bezprostředně hrozícího nebo trvajícího útoku protiprávního a pro společnost nebezpečného útoku na zájmy chráněné trestním zákonem, a to činem, který by jinak byl trestným činem namířeným proti útočníkovi“*, přičemž se žádá, aby *„obrana nebyla zcela zjevně nepřiměř-*

¹² NOVOTNÝ a kol. (2007, s. 30)

¹³ Blíže KUČTA (2003a, s. 370) nebo VOKOUN (2007, s. 271).

¹⁴ Takřka shodně zakotvuje nutnou obranu TZ 2009 v § 29.

řená způsobu útoku“.¹⁵ Ve Vokounově definici je tak koncentrovaně zachycena nejen podstata, ale i téměř všechny základní podmínky nutné obrany, tedy:

- 1) *útok* (jakožto předpoklad jednání v nutné obraně),
 - a) směřující proti zájmu chráněnému trestním zákonem,
 - b) *protiprávní*,
 - c) *bezprostředně hrozící nebo trvajících*, a jehož
 - d) původcem je *člověk*;
- 2) *obranu* (resp. podmínky určující meze jednání v nutné obraně)
 - a) směřující *vůči útočníkovi* (resp. jeho právní sféry),
 - b) *ne zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku*,
 - c) k níž je oprávněn *kdokoliv*, pokud jedná
 - d) *vědom si obrany a chtěje za jejích podmínek jednat*.

Podmínkou naproti tomu není naplnění požadavku, aby se nešlo útoku vyhnout jinak, než jednáním v nutné obraně (*subsidiarita*). Sporné pak je, zda útok musí být *úmyslný*.¹⁶

Členění podmínek na ty, které jsou kladeny na útok a útočníka, a ty, které musí nastat na straně obránce a obrany, odpovídá i výklad v kapitole III, věnující se základním prvkům nutné obrany.

¹⁵ VOKOUN (2007, s. 271). Podobně i SOLNAŘ a kol. (2003, s. 144 a 147), KUČHTA (2003a, s. 370 an.), JELÍNEK a kol. (2006, s. 247), NOVOTNÝ, F. a kol (2007, s. 145) a další.

¹⁶ CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 29).

KAPITOLA III. ZÁKLADNÍ PRVKY NUTNÉ OBRANY

V této kapitole bych chtěl rozebrat základní definiční znaky nutné obrany. V první podkapitole se zaměřím na útok, jako jedinou objektivní podmínku jednání v nutné obraně. Analyzovat budu především, co útok útokem činí (jeho konstitutivní prvky), tedy *kdy* lze jednat v nutné obraně. Rozbor toho, *jak* je vlastně možno jednat v nutné obraně a jakých mezí je zapotřebí se při tom držet, aby jednání mohlo být vůbec kvalifikováno jako nutná obrana, je obsažen v podkapitole druhé, nazvané „Obrana“.

iii.1

Útok

Útok představuje jedinou podmínku, která je potřebná k tomu, aby bylo možno jednat v nutné obraně. Útok je tedy „spouštěcím mechanismem“ jednání v nutné obraně. Bez útoku není ani nutné obrany.

Je jím třeba rozumět: *„protiprávní a pro společnost nebezpečné jednání člověka“*¹⁷, zpravidla *úmyslné*.

iii.1.1

Zájem chráněný zákonem

Jak již bylo vyloženo výše, mají nutná obrana i trestní právo shodný primární účel – ochranu důležitých vybraných zájmů. Nutná obrana tak nepředstavuje pouze sebeobranu, která je omezena na vlastní subjekt a jeho zájmy a případně na pomoc v obraně jinému subjektu¹⁸. Pro platné české trestní právo tak není rozhodující kritérium subjektové (*kdo*, resp. *čí* právní zájem je napa-

¹⁷ VOKOUN (2007, s. 271)

¹⁸ Srov. § 32 odst. 2 německého StGB, čl. 15 švýcarského tr. zákoníku, § 9.31 texaského trestního zákoníku nebo čl. 122-5 odst. 1 oproti čl. 122-5 odst. 2 francouzského trestního zákoníku

den), avšak hodnotové (*zda a jaká* právní hodnota je napadena). Proto je pro nutnou obranu vymezení chráněných zájmů klíčové.

Někdejší rakouské trestní právo vycházející z *trestního zákoníku z roku 1852* omezovalo obranu pouze na tři individuální právní statky vyjmenované v § 2 písm. g): „život, svobodu a jmění“. To výslovně odmítal PRUŠÁK (1912, s. 151), připouštěje obranu k ochraně všech právních statků. Pozdější prvorepubliková nauka ani rozhodování soudů na něj však nenavázaly. V souladu se zákonným ustanovením připouštěly nutnou obranu pouze proti útokům na život (vč. tělesné integrity), *svobodu a jmění*, nikoliv na čest (Rt 3584/29). Výjimkou byla tzv. *čest pohlavní*, ovšem pouze šlo-li zároveň o útok na tělesnou integritu, nebo svobodu¹⁹.

V rámci tzv. právnícké dvouletky byl přijat *trestní zákon z roku 1950*²⁰, instalující do českého trestního práva komunistickou ideologii a sovětské vzory. Okruh chráněných zájmů v něm byl v souladu se základním účelem TZ 1950, proklamovaným v § 1, rozšířen o „*lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu*“. Bylo to v českém právu poprvé, kdy vedle „*jednotlivce*“ měly být v nutné obraně chráněny kolektivní zájmy.

Proces slad'ování účelu nutné obrany s ochrannou funkcí trestního zákona byl završen v § 13 TZ z roku 1961, který byl stejně jako předchozí zákon specifický svojí preferencí kolektivních zájmů před zájmy individuálními. Byl to právě TZ 1961, který zavedl formulaci „*zájmy chráněné tímto zákonem*“ a pokusil se je souhrnně formulovat v tehdejší § 1 o účelu trestního zákona jako „*společenské a státní zřízení Československé socialistické republiky, socialistické vlastnictví, práva a oprávněné zájmy občanů*“²¹.

Hluboká změna společenských poměrů po r. 1989 se projevila též na hodnotovém zaměření trestního práva, vyjádřenou zrušením některých dobově

¹⁹ KALLAB (1935, s. 82) a MIŘIČKA (1932, s. 66).

²⁰ § 8 TZ 1950.

²¹ Dovětkem ještě uvádí, že mimo ochranu uvedených zájmů je účelem trestního zákona „*vychovávat k řádnému plnění občanských povinností a k zachovávání pravidel socialistického soužití*“.

podmíněných skutkových podstat či opuštěním ideologického nánosu v novém znění § 1, podle něž je nadále účelem trestního práva ochrana *zájmů společnosti, ústavního zřízení České republiky, práv a oprávněných zájmů fyzických a právnických osob*.

Ačkoliv nový trestní zákoník žádný takový zobecňující výčet neobsahuje, hlásí se k němu důvodová zpráva (sněmovní tisk 410 z roku 2008, s. 182), nicméně v jiném pořadí. Na prvním místě uvádí individuální zájmy (tzn. *práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob*).

Takový, navíc povrchní a nekompletní, pokus o shrnutí obecného objektu však dává o zájmech chráněných trestním zákonem jen nejasnou představu. Více návodné v tomto směru budou názvy jednotlivých hlav zvláštní části, z nichž je možno vyvodit druhové objekty trestných činů v nich obsažených – např. trestné činy proti životu a zdraví, trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství, trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestné činy proti rodině a dětem, trestné činy proti majetku, trestné činy hospodářské, trestné činy obecně nebezpečné, trestné činy proti životnímu prostředí atd. Z toho je patrné²², že úplný výčet trestním zákonem chráněných objektů je možno získat pouze soupisem a zobecněním individuálních objektů konkrétních skutkových podstat. V nutné obraně lze chránit každý z nich, bez ohledu na to, zda jde o zájem individuální či kolektivní, nebo zda jde o zájem vlastní nebo zájem jiného²³.

Ke stejnému závěru dospívá i judikatura. Rozhodnutí Rt 22/68²⁴ a Rt 25/07 zdůrazňují, že mezi zájmy nutné obrany hodné náleží též osobní svoboda, za-

²² Srov. např. název sedmé hlavy zvláštní části TZ 2009 („*Trestné činy obecně nebezpečné*“) s tam chráněnými objekty – život, zdraví, majetek aj.

²³ VOKOUN (2007, s. 274), k tzv. pomoci v nutné obraně viz Rt 7/70 a Rt 9/80.

²⁴ V daném případě nejvyšší soud shledal, že se obviněná bránila proti společensky nebezpečnému útoku dvou spoluzaměstnanek na osobní svobodu. Ty ji nejprve vysvlékly do poloviny těla, posléze jí odňaly i obalový papír, jímž se ze studu přikryla, a hrozily, že telefonem zavolají mužské spoluzaměstnance, aby se na ni přišli podívat.

tímco Rt 9/80 a Rt 47/97 tak činí u svobody domovní. Celou otázku shrnuje náleží Ústavní soudu, publikovaný pod č. 116/2002 ve Sb. nálezů a usnesení Ústavního soudu: „Nutná obrana je podle soudní judikatury přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem, tedy i zájem na ochraně majetku a nedotknutelnosti obydlí.“ Ústavní soud dále v tomto náleží odmítá princip automatické přednosti v hierarchii zájmů chráněných trestním zákonem: „Není možné apriorně usoudit na vybočení z mezí nutné obrany pouze z toho, že ten, kdo odvracel útok na majetek a na nedotknutelnost obydlí, svým jednáním ublížil jinému na zdraví [...] Soud, který upřednostnil při posouzení podmínek nutné obrany ochranu práva poškozeného na zdraví před právem jiného na ochranu majetku a nedotknutelnosti obydlí, měl proto přesvědčivě vysvětlit, proč nepovažoval obranu majetku (bránění v demontáži, vystrčení poškozeného ze dveří) za výkon nutné obrany.“

iii.1.2

Společenská nebezpečnost (škodlivost) útoku

Pojem nebezpečnosti útoku je tradičně spojen se sovětskou trestněprávní školou²⁵. U nás se do zákonného práva dostal poprvé spolu s TZ 1961. „Povaha a nebezpečnost útoku“ napříště představovaly měřítko, podle něhož se měla poměřovat přiměřenost nebo nepřiměřenost obranného jednání. Z dostupné judikatury je zřejmo, že v praxi byl útok se společenskou nebezpečností spojován již předtím.²⁶ Při „velké“ novele v roce 1993²⁷ bylo ze zákona spojení „povaha a nebezpečnost útoku“ vypuštěno a za nové měřítko vzat „způsob útoku“.

Požadavek nebezpečnosti útoku však u většiny nauky zůstal zachován i nadále. Patrně se tím však nerozumí, že by útok musel dosahovat stejného

²⁵ KUCHTA (1999, s. 28) a SOLNAŘ a kol. (2003, s. 147). A v ruském trestním právu zůstal zachován dodnes (§ 37 nového trestního zákoníku ruské federace z roku 1996).

²⁶ Viz např. rozhodnutí NS ČSR, sp. zn. Tzv 78/57 (publikováno ve sbírce FENYK a ILLKOVÁ, 1995, s. 98).

²⁷ Zákon č. 290/1993 Sb.

stupně nebezpečnosti jako trestný čin, ale že by jistou, nikoliv zcela nepatrnou společenskou nebezpečnost měl vykazovat²⁸. To je však povýtce mlhavé kritérium, které vyžaduje další výklad. Společenská nebezpečnost je vlastnost činu označující především jeho způsobilost poškodit nebo ohrozit objekty chráněné trestním právem.²⁹ Z toho lze dospět k závěru, že útok musí být v daném případě alespoň s to „porušení konkrétního zájmu chráněného v příslušném ustanovení trestního zákona přivodit“ (rozhodnutí NS ČR, sp. zn. 8 Tdo 1487/2008).

Nový TZ 2009 opouští materiálně-formální pojetí i terminologii TZ 1961, a tak je původní materiální znak „společenská nebezpečnost“ nahrazen interpretačním vodítkem „společenskou škodlivostí“.³⁰ To vyvolává otázku, co to znamená pro požadavek materiálního obsahu a nakolik bude i nadále na útok kladen? Mám za to, že nic. Obtížně si lze představit, že by za útok byly považovány např. pouhé nezbednosti nebo nepřístojnosti (např. povykování dětí na ulici)³¹, které de facto nejsou způsobilé přivodit porušení zájmů chráněných trestním zákonem.

Problematika materiálního obsahu útoku, tj. jeho jisté společenské závažnosti, se tak na jedné straně úzce váže na otázku objektů, které trestní zákon chrání a proti nimž útok cílí, a na druhé straně na jeho protiprávnost³².

²⁸ ŠÁMAL a kol. (2004, s. 120), JELÍNEK a kol. (2006, s. 248), ŘÍHA (2006, s. 59), VOKOUN (2007, s. 271), aj.

²⁹ NOVOTNÝ a kol. (2007, s. 127), ve vztahu k útoku CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 26).

³⁰ V DZ (s. 197) se to vysvětluje tak, že pojem společenské škodlivosti je nepochybně přesnější než dosavadní pojem společenské nebezpečnosti. Co však předkladatele k takovému závěru vede, uvedeno není. Při vymezení společenské škodlivosti je odkazováno na povahu a závažnost trestného činu obsažené v § 39 odst. 2 TZ 2009, definované prakticky totožnými kritérii, jaké měly charakterizovat nebezpečnost činu pro společnost podle § 3 odst. 4 TZ 1961.

³¹ VOKOUN (2007, s. 273).

³² KUČTA (2003a, s. 372) pak dokonce činí závěr, že protiprávnost útoku spočívá především v jeho společenské nebezpečnosti. Mám za to, že takový závěr není správný. Směšuje materiální protiprávnost (resp. materiální znak) a formální protiprávnost. Proto v této práci výklad o společenské škodlivosti (resp. nebezpečnosti) útoku a jeho protiprávnosti odděluji, přičemž

iii.1.3

Protiprávnost útoku

Trestní zákon ani nový trestní zákoník požadavek (formální) protiprávnosti útoku výslovně nezmiňují³³. Nauce ani v praxi to však nečiní zvláštní problém, neboť není žádného sporu v tom, že protiprávnost představuje kategorický požadavek na útok kladený a je jeho pojmovým znakem.

Útok musí být *objektivně protiprávní*. Postačuje tedy, že vyvolává nebezpečí pro zájem chráněný trestním zákonem (je společensky nebezpečný/škodlivý) a postrádá opory v objektivním právu. Nemusí být protiprávní též subjektivně, tzn. splňovat další znaky požadované pro právní delikt (zavinění, přičetnost, dostatek věku). Nevyžaduje se po obránci, aby zkoumal, zda se útoku dopouští osoba deliktně způsobilá.³⁴ Opačný přístup by kladl na bránící se osobu nepřiměřené požadavky, chtěje po něm v momentě útoku, tj. ve zlomku času pro obránce zpravidla náročném a stresovém, právní vyhodnocení situace, které činí problémy i odborníkům *ex post*.

Z toho plyne, že útok nemusí být ani trestným činem, byť tomu tak zpravidla bude.³⁵ Může jít o jednání, která znaky trestného činu ani nemají (nenaplňu-

protiprávností je myšlena nadále pouze protiprávnost formální, tj. rozpor s normou platného práva.

³³ Stejně jako např. nový slovenský trestní zákon z r. 2005 nebo ruský trestní zákon (1996). Naproti tomu srov. např. čl. 25 odst. 1 polského trestního zákoníku (1997), § 29 odst. 1 maďarského trestního zákoníku (1978), § 32 odst. 2 německého trestního zákoníku (1871), § 3 odst. 1 rakouského trestního zákoníku (1974), čl. 15 švýcarského trestního zákoníku (1937), čl. 122-5 odst. 1 francouzského trestního zákoníku (1994), § 41 odst. 1 nizozemského trestního zákona (1881), § 48 odst. 2 norského trestního zákoníku (1902) nebo § 9.31 texaského trestního zákoníku (1973).

³⁴ PRUŠÁK (1912, s. 150), VOKOUN (1989, s. 20 an.), KUČHTA (1999, s. 86 an.)

³⁵ SOLNAŘ a kol. (2003, 147). Část nauky pak jako opačný princip zdůrazňuje, že proti některým trestným činům je nutná obrana z jejich povahy vyloučena (JELÍNEK a kol, 2006, s. 249, CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ, 1986, s. 27 a ŠAMAL a kol., 2004, s. 120), nejčastěji bývají zmiňovány nedovolená výroba lihu nebo dvojí manželství. Je však třeba připomenout, že nutná obrana je projevem

jí znaky skutkové podstaty nebo je dána některá okolnost vylučující trestní odpovědnost³⁶) nebo nemohou být stíhány z procesních důvodů³⁷.

Podle civilistické judikatury³⁸ je protiprávním jednáním každé použití fyzického násilí proti druhé osobě, pokud není dána okolnost vylučující protiprávnost.

Tam, kde je tedy protiprávnost činu vyloučena, jde o jednání dovolené nebo příkázané, nemůže jít o protiprávní útok a nutná obrana nepřipadá v úvahu. Naproti tomu okolnosti vylučující trestnost, mají za následek toliko, že pachatel nebude trestně odpovědný, nečiní však jednání v žádném směru oprávněné a lze se proti němu bránit v souladu s právem.

Jisté výkladové problémy však může činit přípustnost nutné obrany proti nutné obraně, krajní nouzi a proti úředním úkonům. Proto, budou tyto otázky spolu s problematikou zákroků zaměstnanců soukromých bezpečnostních služeb, která se svou povahou přimyká k problematice zákroků veřejných činitelů, detailněji rozebrány v následujících pododdílech (iii.1.3.1–iii.1.3.4).

iii.1.3.1

Nutná obrana proti jednání v nutné obraně

V institutu nutné obrany je vyjádřeno subjektivní právo každého – za podmínek stanovených objektivním právem a v jím daných mezích – odvracet

svépomoci (VOKOUN, 2007, s. 271 nebo KUČTA, 2003, s. 371). Zpravidla tedy bude možno užít obranu i proti těmto trestným činům tam, kde veřejná moc nemůže účinně zasáhnout, protože je kupř. dočasně ochromena nebo z jiného důvodu. Za příklad může sloužit hypotetický případ „monogamické“ manželky, která zamkne svého manžela ve sklepě, aby mu tak zabránila uzavřít bigamický svazek, jak se předtím chystal bezprostředně učinit. Těžko by ji pak šlo vést k odpovědnosti s poukazem, že trestný čin dvojího manželství ze své povahy nutnou obranu vylučuje. Kloním se proto spíše k závěru, k němuž dospívá VOKOUN (1989, s. 22), a to, že „proti některým trestným činům bude nutná obrana nepraktická s ohledem na povahu útoku a charakter způsobené újmy. Předem ji však vylučovat není patrně správné.“

³⁶ Srov. výklad v části ii.1, zvláště poznámku pod čarou č. 3.

³⁷ SOLNAŘ a kol. (2003, s. 147).

³⁸ Rozhodnutí NS ČSR pod sp. zn. 1 Cz 7/81, publikováno ve Sborníku NS, sv. IV, s. 608.

útok na zájem chráněný trestním zákonem. Proto jednání v nutné obraně není protiprávním útokem a nutná obrana proti němu je nepřipustná (Rt 9/80), to ovšem jen a pouze tam, kde jde o jednání oprávněné, tj. jsou-li pro ni skutečně dány podmínky a obránce z mezí nutné obrany nevykročil.

Útok trvá, dokud neustal, resp. není odvrácen. Směřuje-li útok zpočátku proti jiné osobě, považuje se za jeho pokračování i jednání namířené proti tomu, kdo napadenému přispěchal na pomoc. Obránci pak mohou v mezích nutné obrany překonat i tento pokračující útok (Rt 9/80).

Podmínky nutné obrany nejsou splněny v případě, že útok je pouze domnělý, nikoliv skutečný. *Domnělá obrana* není oprávněná, a je-li způsobila poškodit chráněné právní statky, je vlastně sama objektivně protiprávním útokem, bez ohledu na zavinění putativního obránce (rozhodnutí NS ČSR, sp. zn. Tzv 78/57).

Stejně tak *vybočení z mezí* nutné obrany představuje jednání právně reprobované, tudíž nutná obrana proti takto „se bránícímu“ je dovolena.³⁹ Zřejmé to je pro případ extenzivního excesu, tak např. jestliže byl útok již odražen a útočník už jen leží bezbranně na zemi, nebude obranou odpovídající právu, když ho ještě obránce mlátí po hlavě býkovcem (Rt 2940/27). Z logiky věci stejný závěr platí, i pokud bylo z mezí vykročeno co do intenzity. Aby jednání, které mělo být původně obranou, představovalo útok, musí být zcela zjevně (očividně výrazně hrubě) nepřiměřené způsobu útoku, proti němuž je namířeno. Např. je-li zloděj, který vlezl do kůlny, aby tam našel „nějaký hliník“, který by se dal zpeněžit (rozhodnutí NS pod sp. zn. 6 Tdo 66/2007), napaden ze zálohy se sekerou.

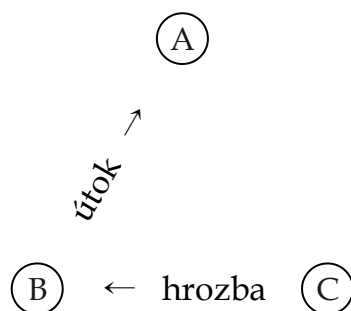
iii.1.3.2

Nutná obrana proti jednání v krajní nouzi

MIŘIČKA (1932, s. 68) a SOLNAŘ a kol. (2003, s. 138) krajní nouzi vymezují jako stav, v němž možno určitou právní hodnotu ochránit jen obětováním jiné, příp. kdy jednu právní povinnost lze dodržet pouze za předpokladu, že dojde k po-

³⁹ MIŘIČKA (1932, s. 66).

rušení druhé povinnosti. Dnešní česká teorie chápe krajní nouzi vcelku jednoznačně jako okolnost vylučující protiprávnost (též Rt 10/80). A proto – analogicky jako proti nutné obraně – nepřipouští proti jednání v krajní nouzi nutnou obranu.⁴⁰ A tak by zde mohla tato podkapitola skončit, kdyby všeobecně přijímaný názor neměl své limity.

Obr. 1

Zřetelně na ně poukazuje následující příklad: vezměme v úvahu situaci osoby A, která čelí napadení ze strany osoby B, které je vyhrožováno od osoby C, že pokud neusmrtí A, bude sama zabita, příp. bude zabit někdo jí blízký (viz obr. č. 1). Protiprávní hrozba může založit stav nouze, jestliže se ten, komu je vyhrožováno, rozhodne uskutečnit jednání, které je po něm výhrůžkou požadováno. Jestliže by se tedy B rozhodl zaútočit na A, rozhodujícím kritériem jeho beztrestnosti by byly podmínky krajní nouze, rozhodl-li by se výhrůžce čelit a své jednání by směřoval proti jejímu původci C, jednal by v nutné obraně. Na první pohled může takto navozená situace vypadat téměř jako vystřižená z filmového nebo seriálového scénáře. Přesto otázka jejího rozřešení stála před československými soudy nejméně dvakrát⁴¹.

⁴⁰ Srov. KUCHTA (1999, s. 97), JELÍNEK a kol. (2006, s. 246) nebo VOKOUN (2007, s. 272).

⁴¹ Rt 1999/25 řeší otázku, „zda zakládá obava před pomstou v případě nesplnění rozkazu ilegální macedonské organizace k vraždě stav nouze“. Prvorepublikový Nejvyšší soud shledal, že v daném případě nemohly být naplněny podmínky „neodolatelného donucení“ (krajní nouze), neboť za prvé stav nouze nebyl jedinou pohnutkou činu, jak tehdejší právo požadovalo (obžalovaný připustil, že u něj rozhodovala též „stanoviska národní“, proto z organizace nevystoupil), za druhé nebezpečí nehrozilo bezprostředně a okamžitě a konečně nebyla naplněna ani subsidiari-

V často citovaném rozhodnutí Rt 20/82 Nejvyšší soud SSR přijal závěr, že podmínku proporcionality⁴² může splňovat i úmyslné usmrcení jednoho člověka v krajní nouzi, pokud se tím zachraňuje více životů. Uvedené podmínce však již nevyhovuje záchrana jediného, třebaže vlastního života.⁴³

Důsledek tohoto rozhodnutí pro B z výše uvedeného modelového případu je nasnadě. Pokud by se svým jednáním snažil zachránit více životů např. svojí rodinu, bylo by jeho jednání kryto krajní nouzi a byl tím pádem beztrestný. Pro A by to znamenalo, že čelí sice útoku, který však není protiprávní (krajní nouze), a proto se proti němu nemůže bránit za podmínek nutné obrany ani krajní nouze. Takový závěr je však nepochybně zcela absurdní. Právo by samozřejmě nemělo poskytovat absurdní řešení. Neboť jde o principy vzájemně neslučitel-

ta (obžalovaný byl „na cizí půdě, daleko od sídla organisace“ a nebylo „mimo obor možnosti by se v širém světě před svými v době provedení vraždy jistě nepřítomnými případnými pronásledovateli skryl, neb alespoň užil plně oněch prostředků ochranných, jež cizí stát, vládnoucí rozsáhlým policejním aparátem, může poskytnouti.“)

⁴² Jednáním v krajní nouzi nesmí být způsoben následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

⁴³ Rozsudek není přijímán bez výhrad. Kritizováno je zejména samotné množstevní kritérium. Jeho logika spolehlivě selhává v případech skupin, jak připomíná ŘÍHA (2008, pozn. pod čarou č. 20): v extrému by bylo ospravedlněno (!) obětování jedné skupiny jen proto, že druhá čítá o jednoho člověka navíc. KUČHTA (2003b) varuje před bezbřehým uplatňováním množstevního kritéria, kdy by v krajním případě mohl být obětován např. život jednoho člověka, protože jeho orgány mohou zachránit život více lidí. Sporné zůstává nakolik trestat zachování jednoho, zejména pak vlastního života na úkor jiného. Argumentem proti trestnosti pravidelně bývá, že trestní právo neslouží k sankcionování, toho, že se někdo nezachoval hrdinsky, tj. že po nikom nelze požadovat hrdinství (ŘÍHA, 2008). Případně, že od člověka průměrné morální síly, nelze za takové situace přiměřeně žádat, aby ohrožený statek obětoval (MIRIČKA, 1932). Argumenty pro se opírají o princip rovnosti (SOLNAŘ a kol., 2003), resp. v odmítání egoismu (zprostředkovaně PRUŠÁK, 1912 a LATA, 1999). Podle soudobého práva půjde o exces z krajní nouze považovaný za obecně polehčující okolnost, viz § 33 písm. f) TZ 1961 a § 41 písm. d) a g) TZ 2009. Jde však více o otázku právněfilozofickou a právněpolitickou než o otázku pozitivního práva, která si jistě zaslouží, aby jí byla věnována větší pozornost než, jaká jí může být poskytnuta v rámci této práce.

né, je buď koncepce jediné a nedělitelné krajní nouze-okolnosti vylučující protiprávnost, nebo možnost úmyslného usmrcení vyhovujícího podmínkám krajní nouze neudržitelná.

Domnívám se, že existují právní statky, jejichž ochranu na úkor statků jiných (pokud hodnota těchto není nepoměrně vyšší) lze tomu, kdo je ochraňuje, jen těžko vytýkat. Nejen život vlastní, ale také život a zdraví blízkých osob, především vlastních dětí aj. Ochrana zvláště důležitých blízkých zájmů za cenu obětování zájmu společensky stejně závažného nebo záchrana více životů na úkor jednoho jsou společnostmi obvykle přejímány shovívavě. Tak nemaje-li B jiného východiska, bude jeho jednání namířené proti A pochopitelné, nikoliv však spravedlivé, jako by tomu bylo, kdyby zneškodnil C, který je původcem nátlaku. V právu zejména německy mluvících zemí jsou proto rozlišovány a zpravidla normovány omluvné a ospravedlňující důvody.⁴⁴ V české terminologii – okolnosti vylučující trestnost (trestní odpovědnost) a okolnosti vylučující protiprávnost.⁴⁵

Nadto případ úmyslného usmrcení v krajní nouzi⁴⁶ nepředstavuje jedinou v úvahu přicházející eventualitu, která naráží na hranice homogenně chápané krajní nouze a vyvolává tak pochybnosti o charakteru tohoto institutu (srov. např. výše popsany modelový příklad A-B-C s obměnou v tom, že by B měl A znásilnit).

⁴⁴ Blíže ŘÍHA (2004). Srov. § 35 německého trestního zákoníku z roku 1871, § 10 rakouského trestního zákoníku (1974) a čl. 18 švýcarského trestního zákoníku (1937).

⁴⁵ Viz zejm. KALLAB (1935, s. 80), který krajní nouzi řadil mezi okolnosti vylučující trestnost. Že nejde o názor pouze dobově podmíněný, dokládá fakt, že MIŘIČKA (1932, s. 65) ji řadí mezi „*důvody vylučující bezprávnost*“.

⁴⁶ ŘÍHA (2008, pozn. č. 18) uvádí i další příklady: Mignonette – případ námořníků, jejichž loď ztroskotala a kteří, aby přežili, usmrtili jednoho z nich, aby se mohli živit jeho masem. Nebo tzv. Karneadotovo prkno – boj dvou mužů o jediné prkno po ztroskotané lodi, které unese pouze jednoho z nich. Často se jako vzorová uvádí obdobná situace horolezců na jednom laně postavených okolnostmi před dilema odříznout jednoho z nich, nebo všichni spadnout ze skály. Modelovat lze samozřejmě i další varianty téhož.

Proto je, podle mého názoru, na místě spíše než vylučovat tyto případy z dosahu krajní nouze hovořit o krajní nouzi jako o institutu s dvojí povahou. Na jedné straně stojí krajní nouze vylučující protiprávnost (ospravedlňující) a na druhé straně krajní nouze vylučující trestnost (omluvitelná)⁴⁷. Doslovné znění § 14 TZ 1961 navíc takový výklad umožňuje, nenaznačujíc jako výlučnou ani jednu z obou variant (arg. slovy „není trestným činem“). Nový trestní zákoník pak sice zařazením krajní nouze pod marginální rubriku „Okolnosti vylučující protiprávnost“⁴⁸ možnost takového výkladu sice poněkud komplikuje (systematický výklad), nikoliv však zcela vylučuje (jazykový a logický výklad *ad absurdum*). Ve výše zmíněném hypotetickém případě by jednání B zůstalo bez trestné, avšak protiprávní, a nutná obrana proti němu by byla přípustná.

Nutná obrana je tak přípustná pouze proti krajní nouzi „omluvitelné“. Tam, kde půjde o krajní nouzi-okolnost vylučující protiprávnost, nebude naplněna podmínka protiprávnosti útoku a nutná obrana nemá místa.

iii.1.3.3

Úkony veřejných činitelů

Otázka, zda úkony veřejných činitelů⁴⁹ mohou představovat útok, proti němuž je přípustná nutná obrana, je úzce navázána na samotné pojetí veřejné,

⁴⁷ Kritériem mohou být jednak obětované zájmy: život a lidskou důstojnost (resp. svobodu rozhodování v sexuální oblasti) je možno obětovat pouze jednáním v „omluvitelné“ krajní nouzi, naproti tomu majetek bude pravidelně zájmem, který lze obětovat v krajní nouzi „ospravedlňující“; jednak povaha nebezpečí: protiprávní nátlak vs. jiný zdroj. Tato problematika si však jistě zaslouží hlubšího rozpracování.

⁴⁸ Jde o název poněkud neobvyklý, krom TZ 2009 jsem jej ze současných zákoníků našel pouze v trestních zákonících Estonska z r. 2001 a Slovenska z r. 2005. Pravidlem v zahraničních zákonících jsou spíše marginální rubriky obecněji se vztahující k trestnosti (např. trestní zákoníky Francie, Lotyšska, Maďarska, Norska, Polska, Ruska, Švédska, Švýcarska).

⁴⁹ Legální definici podává § 89 odst. 9 TZ 1961. Namísto taxativního výčtu na začátku odstavce, je třeba za rozhodující kritérium pro naše účely vzít slova na konci první věty, tj. že veřejným činitelem je ten, kdo: „se podílí na plnění úkolů společnosti a státu a používá přitom pravomoci, která mu byla v rámci odpovědnosti za plnění těchto úkolů svěřena.“

resp. státní moci a otázku, za jakých okolností se mohou občané proti výkonu veřejné moci bránit za užití svépomoci.

V demokratické společnosti stát představuje mocenský konstrukt určený k výkonu moci, která společnosti náleží. Při tom je stát omezen právem, které z větší části sám tvoří. Občané se na činnosti státu (a potažmo i právotvorbě) podílí za prvé tím, že jsou to oni, kdo tvoří společnost jakožto moc ustavující, za druhé tím, že stát coby fiktivní osoba vykonává své funkce jejich prostřednictvím. V právním státě podléhají vzájemné vztahy a interakce mezi státem a soukromými osobami v každém případě principu legality. Vázanost státu právem podléhá mnohem přísnějším kritériím, než je tomu u osob soukromého práva⁵⁰. Právo vymezuje veškerý prostor, v němž může být veřejná vrchnostenská pravomoc uplatňována. Orgány veřejné moci tak mohou jednat pouze *secundum et intra legem* (tj. na základě zákona a v jeho mezích)⁵¹. Zato je jejich vrchnostenská činnost chráněna presumpcí správnosti (právnosti), tzn. je považována za právně bezvadnou, dokud není úředně shledán opak⁵². Výjimkou jsou úkony nicotné, které trpí takovými vadami, že vůbec za vrchnostenské jednání nejsou považovány. V tom spočívá základní rozdíl oproti jednání soukromníků a má to samozřejmě i důsledky pro právo nutné obrany, která je přípustná pouze proti jednáním bezprávným.

Nemám za to, že by v české nauce při hledání odpovědi na otázku, vůči jakým úkonům veřejných činitelů je přípustná nutná obrana, panoval zásadnější spor. Spíše jsou patrné rozdíly v propracovanosti. Nejzjevněji se této otázce věnují MIKULE (2009) a SOLNAŘ a kol. (2003).

⁵⁰ Je všeobecně uznáváno, že soukromníci mohou jednat nejen *secundum legem*, ale i *praeter legem*, tedy způsobem objektivním právem nezakázaným (HENDRYCH a kol., 2003, heslo „subjektivní právo“). Zjednodušeně řečeno: právo jim jako „13. komnatu“ vymezuje oblast zakázaného, mimo níž je pohyb svobodný, leč na rozdíl od výkonu vrchnostenské pravomoci nechráněný presumpcí správnosti.

⁵¹ Blíže HENDRYCH a kol. (2003, heslo „legalita“).

⁵² Srov. HENDRYCH a kol. (2003, heslo „vadný správní akt“) a MIKULE (2009).

Nejelegantněji však hranici mezi úkony, proti nimž je nutná obrana přípustná, a úkony, proti nimž přípustná není, nalézá KALLAB (1935, s. 81). Za úkon, který nezakládá protiprávní útok, považuje takový, ke kterému je „útočník“ oprávněn *in abstracto* (tj. náleží do jeho působnosti). Zkoumat zda jsou dány podmínky onoho úkonu též *in concreto*, není věcí „obránce“. Stejně tak mezi válečná judikatura vycházela z předpokladu, že proti úředním úkonům nelze jednat v nutné obraně, ledaže by vůbec nepatřily do oboru působnosti osoby je provádějící, nebo nebyly vůbec dovoleny nebo by šlo o trestný čin (např. zneužití moci úřední)⁵³.

Současná teorie vychází v podstatě z podobných premis. Nutnou obranu připouští proti úkonům veřejných činitelů, které trpí vadami natolik závažnými, že již povahu takových úkonů nemají⁵⁴. Jde tedy o takové úkony, které

- 1) vůbec nepatří do pravomoci zasahujícího veřejného činitele, nebo
- 2) druhově do pravomoci veřejného činitele sice obecně patří, ale v konkrétním případě pro úkon chybí jakékoliv zákonné zmocnění (např. zásah odůvodněný výlučně osobními zájmy), nebo
- 3) zakládají skutkovou podstatu trestného činu.⁵⁵

Jak je patrné z dostupných judikátů, poválečná soudní praxe možnost nutné obrany proti veřejným činitelům uznává (sp. zn. 9 Tz 80/67⁵⁶), konkrétně např. v případě, kdy příslušník SNB překračuje svou pravomoc a uskutečňuje

⁵³ MIŘIČKA (1932, s. 66). Srov. Rt 2799/27, Rt 3818/30, Rt 3835/30 a Rt 4695/33.

⁵⁴ SOLNAŘ a kol. (2003, s. 150). Spíše za chybu ve vyjádření (i vzhledem k jinak správnému zbytku odstavce) dlužno považovat větu v komentáři (ŠÁMAL a kol., 2004, s. 121): „*Pokud jsou tyto úkony perfektní [sic!], není proti nim nutná obrana připuštěna [...]*“

⁵⁵ MIKULE (2009).

⁵⁶ Judikát je citován ve sbírce FENYK a ILLKOVÁ (1995, s. 102), podle popisu tam obsaženého by se jednalo o kategorii útoku-zásahu veřejného činitele spadající pod kategorii sub 2. Obviněný se bránil stoličkou proti útoku příslušníka Veřejné bezpečnosti, který se opětovně vrátil do místnosti v bytě obviněného, kde ho předtím „preventivně“ udeřil několikrát obuškem.

zákrok, k němuž není oprávněn (Rt 47/1980⁵⁷). Naproti tomu tam, kde se jedná o oprávněný úkon, se nutná obrana pochopitelně nepřipouští (Rt 55/77⁵⁸). Stejně tak při zabezpečování výkonu rozhodnutí státního orgánu, i kdyby toto rozhodnutí bylo věcně nesprávné, nebo dokonce nezákonné. Příslušníci bezpečnostního sboru, kteří takový zákrok provádějí, nejsou oprávněni zkoumat, zda je podkladové rozhodnutí orgánu státní správy v souladu se zákonem, nýbrž musejí postupovat podle pokynů svých nadřízených (Rt 11/88). Soud se zde tak vyjádřil i k problematice úkonů oprávněných na základě rozkazu představeného, jehož obsah je protiprávní. Domnívám se však, že při detailnějším pohledu přijaté řešení neobstojí, neboť nedostatečně reflektuje rozdíl mezi rozhodnutími vadnými, pro něž však přesto platí presumpce správnosti, a rozhodnutími nicotnými⁵⁹. I zde je třeba postupovat podle obecných kritérií naznačených výše.

⁵⁷ Příslušník SNB prováděl mimo službu zajišťovací zákrok proti obviněnému, s nímž měl předtím potyčku, aniž by zřejmě byly naplněny podmínky, za nichž má příslušník SNB povinnost provést úkon v době mimo službu. Soud takový úkon vyhodnotil jako překročení pravomoci, s tím, že je proti němu přípustná nutná obrana.

⁵⁸ V daném případě soud seznal, že není možno připustit nutnou obranu proti zákroku příslušníků SNB, spočívajícímu v překonání odporu, který směřuje k maření oprávněného služebního zákroku (použití fyzické síly k předvedení řidiče důvodně podezřelého z požití alkoholických nápojů, který odmítá se nechat dobrovolně předvést).

⁵⁹ Nicotná rozhodnutí jsou pro své vady neplatná od samého počátku a lze na ně pohlížet jako na neexistující a nikoho nezavazující (HENDRYCH a kol., 2003, heslo „nicotný správní akt“). Logicky nezavazují ani státní orgány. Stěží by šlo přijmout závěr, že příkaz nadřízeného ke spáchání trestného činu (v krajních případech např. znásilnění, mučení nebo genocidium) ve svém důsledku činí zákrok podřízeného příslušníka bezpečnostního sboru bez dalšího (!) oprávněným. Obdobně SOLNAŘ a kol. (2003, s. 136). Srov. § 68 odst. 4 dosud neúčinného služebního zákona (č. 218/2002 Sb.), který upravuje postup státních zaměstnanců v případě, že obdrží služební příkaz rozporný s právními nebo služebními předpisy, a § 68 odst. 5 služebního zákona, zakazující státním zaměstnancům splnit příkaz, který je v rozporu s věrností ČR, nebo jehož splněním by došlo ke spáchání trestného činu, přestupku, popřípadě jiného správního deliktu. V souvislosti s příkazem směřujícím k trestnému činu, vydaným však ve stavu nebezpečí pro

iii.1.3.4

Zákroky soukromých bezpečnostních služeb

Jistou míru podobnosti s úkony příslušníků veřejných bezpečnostních sborů má problematika zákroků zaměstnanců soukromých bezpečnostních služeb. Bývají povoláni k ochraně určitých zájmů (převážně individuálních) – dodržování pořádku a bezpečnosti při kulturních podnicích, střežení objektů nebo v samoobslužných prodejnách a v obchodních domech apod. Ovšem to není jediná podobnost – reprezentují jistou sílu, často nosí vlastní stejnokroje... Hlavním rozdílem však je, že jejich činnost stojí na soukromoprávním základě (z převážné části komerčním⁶⁰), není výronem veřejné moci, a proto není spojena s presumpcí (s)právnosti.

chráněné zájmy, srov. též případ Daschner ze SRN: frankfurtský policejní viceprezident, domnívaje se, že malému unesenému chlapci může hrozit nebezpečí smrti hladem, žízní nebo prochladnutím, nařídil svému podřízenému, aby únosci pohrozil násilím, pokud nesdělí, kde chlapce ukrývá. Obhajoba pak před soudem Dachnerův příkaz odůvodňovala pomocí v nutné obraně. Zemský soud ve Frankfurtu však takovou argumentaci nepřijal, odůvodňuje to tím, že zakázané metody výslechu nesmí být použity ani k odvrácení nebezpečí: „*V právním státě se nikdo nemůže stát objektem státního násilí. Stát plní ochrannou funkci vůči všem občanům. Respektování lidské důstojnosti je základem právního státu. [Ani] ve službách spravedlnosti či v obtížných situacích nesmí policie od této zásady ustoupit.*“ Blíže HERCZEG (2006), z jehož článku jsem zde citoval.

⁶⁰ Spadat sem mohou však i různé domobrany vytvořené za nouzových situací. Specifickým problémem jsou různá mocenská uskupení a partyzánské oddíly vznikající během válek, nebo v procesu rozpadu jedné moci a jejího nahrazování mocí jinou, novou nebo obnovenou (např. vývoj těsně po druhé světové válce). Neměla by však pro ně platit jiná pravidla, než která jsou naznačena pro soukromé bezpečnostní služby dále v textu. Jistou vnější podobnost se soukromými bezpečnostními službami mohou vykazovat i různá polovojenská uskupení tvořená na ideologickém základě (lidové milice, národní gardy, Ku Klux Klan a další). Ale nelze zastříť zásadní rozdíly – hodnoty, které chrání, jsou v rozporu s principy demokratického právního státu, a metody, které používají (vč. terorismu), taktéž. Nadto ze své podstaty nesměřují pouze k ochraně zájmů určité skupiny, ale též k potlačování práv druhých skupin (ať už je kritériem jakýkoliv – třída, rasa, státní příslušnost, národnost, etnikum, náboženské vyznání, světonázor atd.) Pravidelně proto budou stát mimo zákon.

Jak správně shrnuje Nejvyšší soud (Rt 25/07): „pracovník bezpečnostní služby není veřejným činitelem [...] nemá žádné zvláštní postavení a na jeho chování nutno pohlížet jako na chování každého jiného občana.“ V tomto světle je třeba hledět na oprávněnost nutné obrany proti jejich zákrokům. Ta nebude přicházet v úvahu proti takovému jednání, k němuž je oprávněn každý občan, tak tomu bude například v případě tzv. občanského zadržení⁶¹, nutné obrany nebo svépomoci⁶². Tam, kde ovšem jednání pracovníků bezpečnostní služby hranice těchto institutů překračují, bude nutná obrana na místě. Za pozornost v této souvislosti stojí dva judikáty Nejvyššího soudu.

V prvním (Rt 25/07) šlo o otázku, zda může být oprávněn zákrok zaměstnance bezpečnostní služby spočívající v zadržení osoby, aniž byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté (tj. nebyly splněny podmínky § 76 odst. 2 TŘ), jestliže je tento zákrok proveden na žádost orgánů Policie ČR⁶³. Soud dospěl k závěru, že tato okolnost nemá význam pro posouzení oprávněnosti zá-

⁶¹ § 76 odst. 2 TŘ: „Osobní svobodu osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, smí omezit kdokoli, pokud je to nutné ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Je však povinen tuto osobu předat ihned policejnímu orgánu; příslušníka ozbrojených sil může též předat nejbližšímu útvaru ozbrojených sil nebo správci posádky. Nelze-li takovou osobu ihned předat, je třeba některému z uvedených orgánů omezení osobní svobody bez odkladu oznámit.“

⁶² § 6 OZ: „Jestliže hrozí neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může ten, kdo je takto ohrožen, přiměřeným způsobem zásah sám odvrátit.“ Srov. propracovanější § 14 vládního návrhu nového občanského zákoníku: „(1) Každý si může pomoci k svému právu sám, je-li jeho právo ohroženo a je-li zřejmé, že by zásah veřejné moci přišel pozdě. (2) Hrozí-li neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může jej každý, kdo je takto ohrožen, odvrátit úsilím a prostředky, které se osobě v jeho postavení musí jevit vzhledem k okolnostem jako přiměřené. Směřuje-li však svépomoc jen k zajištění práva, které by bylo jinak zmařeno, musí se ten, kdo k ní přikročil, obrátit bez zbytečného odkladu na příslušný orgán veřejné moci.“

⁶³ Skutkové okolnosti tohoto případu byly následující: obviněný nejprve slovně obtěžoval prodavačku klenotnictví, která na něho zavolala pracovníky bezpečnostní služby objektu. Když byl obviněný upozorněn, že byla přivolána policie, pokusil se z objektu utéci. Jeden z členů ochranky se mu v tom, na žádost Policie ČR, pokoušel zabránit zastoupením cesty, načež v nastalé potyčce došlo k jeho zranění.

kroku, neboť Policie ČR nemá oprávnění delegovat žádnou svou pravomoc na jiné subjekty⁶⁴. A proto se lze proti takovému zákroku-útoky bránit v nutné obraně.

Druhý judikát (sp. zn. 8 Tdo 572/2006) se zabývá poměrně obvyklým případem. Hledá ospravedlnění pro členy bezpečnostní služby, kteří obviněného vyzvali k prokázání totožnosti a umožnění provést u něj „osobní prohlídku“ poté, co jej přistihli při odcizení zboží v obchodním domě, přičemž v jeho činu nebylo možno shledat znaky trestného činu, ale toliko přestupku proti majetku (šlo o láhev s alkoholickým nápojem). Východisko bylo nalezeno ve svépomoci podle § 6 OZ⁶⁵. Jsou-li splněny její podmínky, jde o výkon práva nebo povinnosti, proti němuž nutná obrana nemá místa.

PÚRY (2007) tomuto rozhodnutí vytýká, že jeho ústřední bod – poukaz na svépomoc není dostatečně zargumentován, a to zejména ze dvou hledisek:

- 1) ustanovení o svépomoci předpokládá neoprávněný zásah do práva *bezprostředně hrozící*, o čemž lze stěžít mluvit, když je zloděj zadržen zaměstnanci bezpečnostní služby až na odchodu z prodejny a
- 2) svépomoc může uplatnit jen ten, *kdo byl takovým zásahem ohrožen* (případně jeho zákonný zástupce nebo zmocněnec), v odůvodnění rozhodnutí přitom chybí hlubší úvahy o tom, proč má soud za to, že na zaměstnance bezpečnostní služby (tedy jednoho právního subjektu) bylo toto oprávnění (druhého právního subjektu) delegováno, a příp. jak a jakým aktem se tak stalo.

V zásadě s Púry souhlasím, pokud jde o nedostatek bližšího odůvodnění svépomoci – jde ostatně o důvod, proč nebyl judikát publikován v oficiální sbírce. Zvláště tam, kde se nelze opřít o doslovné znění zákona, měl by soud jasně krok za krokem vyložit, jakými úvahami se při rozhodování řídil. Co se týče obsahu

⁶⁴ PÚRY (2007).

⁶⁵ Okrajem lze zmínit, že soud správně konstatoval, že takové jednání nemůže být opodstatněno podle ustanovení o osobní prohlídce (§ 82 odst. 3, 4 a § 83b TR), neboť se v případě soukromé bezpečnostní služby nemůže jednat o úkon k tomu příslušných orgánů činných v trestním řízení.

námitek, zdá se být výklad svépomoci, k němuž směřují, dost úzký a příkrý. Dlužno ovšem předeslat, že obě otázky nejsou jednoznačně rozřešeny ani v nauce občanského práva.

Pokud jde o *přítomnost zásahu*, civilistika dovoluje svémoc nejen proti neoprávněnému zásahu bezprostředně hrozícímu, ale i již existujícímu a trvajícím jako ještě neukončený.⁶⁶ V komentáři ŠVESTKA a kol. (2008) se neoprávněný zásah ztotožňuje s protiprávním útokem⁶⁷. Nauka trestního práva se shoduje, že v případě krádeže útok trvá i v době, kdy si pachatel odcizenou věc odnáší do bezpečí a dosud si nad ní nezajistil moc⁶⁸. Extenzivním výkladem se tedy připouští svépomocné jednání i v tomto momentě.

Avšak na jiném místě v poznámkách k § 6 ŠVESTKA a kol. (2008) uvádějí, že takové situace nejsou svépomocí kryty, neboť: „*striktně vzato, zloděj, který odňal cizí věc a má ji ve své moci, dokončil neoprávněný zásah.*“ Zjevně tak vycházejí z jiného, užšího výkladu pojmu útoku (zásahu), než trestněprávní teorie. Pouhý fakt, že si pachatel schová věc u sebe, nenastoluje poklidný stav, je-li při tom po celou dobu pozorován, jak tomu bylo v tomto případě. Navíc jestliže veškeré jednání směřuje k odvrácení zásahu a obnovení poklidného stavu, nelze na něj klást přehnané nároky – může určitou dobu trvat, např. svépomocně jednajícím se nejprve může pokusit pouze o domluvu a následně, pokud vidí, že nevede k žádnému výsledku, může např. věc narušiteli odejmout. O to spíše pak nebude z mezí svépomoci vybočovat jednání spočívající v pouhé výzvě k umožnění „osobní prohlídky“.

Mezi teoretiky vcelku není sporu o tom, že svépomoc nevyžaduje osobní jednání ohroženého (takové omezení by bylo dost nepřiměřené v případě právnických osob). Připouští se *i jednání zmocněnce* (tím může být i právnická osoba,

⁶⁶ ELIÁŠ a kol. (2008, s. 74) a ŠVESTKA a kol. (2008).

⁶⁷ „*Je-li v zákoně řeč o bezprostředně hrozícím neoprávněném zásahu, má se na mysli bezprávný útok, který přímo hrozí, anebo již začal a dosud neskončil.*“

⁶⁸ SOLNAŘ a kol. (2003, s. 151).

v daném případě právě bezpečnostní služba). Ovšem jednání nezmocněné třetí osoby by mohlo být posuzováno jako nutná obrana.⁶⁹

iii.1.4

Přítomnost útoku

Další obligatorní vlastností, kterou se útok musí vykazovat, je jeho přítomnost (současnost). Vyžadována je v samotném textu zákona, podle něhož je možno v nutné obraně odvracet útok „přímo hrozící nebo trvající“. Definovány jsou tak časové meze pro obranné jednání.

Na jedné straně obranu nelze započít dříve, než útok alespoň bezprostředně hrozí (resp. by o obranu vůbec nešlo) – tzn., že z konkrétních okolností situace může obránce důvodně očekávat, že záhy k útoku určitě a okamžitě dojde⁷⁰. Jednání obránce je reakcí na chování útočníka (Rt 36/91), čímž nemusí být rovnou samotné fyzické násilí, postačuje hrozba. Nutno přitom přihlížet i k útočnickově osobnosti (kupř. různou naléhavost bude mít výhrůžka, pokud ji pronese „vyhlášený zbabělec“, nebo naproti tomu osoba známá svou agresivitou a násilným chováním). Nikdo není povinen trpěně čekat na protiprávní násilí (např. pověstnou „první ránu“), lze mu však čelit jednáním v nutné obraně až v momentě, kdy je zřejmé, že je chystán a bez prodlení přijde, nebo je již zahájen (podobně Rt 2940/27 a rozhodnutí NS ČR sp. zn. 8 Tdo 1487/2008).

Útok tak nemusí být nenadálý, obránce se může k obraně proti hrozícímu a opakovanému útoku dopředu připravit, např. se vyzbrojit zbraní (Rt 18/82).⁷¹ Avšak iniciátorem vzájemného konfliktu musí být výhradně útočník, neboť právě počáteční iniciativa je rys odlišující útočníka od obránce.⁷²

Účelem nutné obrany je odvrátit útok, tzn. zabránit mu a případně zamezit jeho opakování. Obsahem je tedy právo obránce odvrátit útok. Nikoliv však

⁶⁹ ELIÁŠ a kol. (2008, s. 74).

⁷⁰ SOLNAŘ a kol. (2003, s. 151).

⁷¹ K otázce tzv. automatických obranných zařízení srov. kapitolu V.

⁷² VOKOUN (2007, s. 273).

právo na odplatu. Subjektivní trestní právo přísluší pouze společnosti jako celku a jejímu mocenskému útvaru – státu, ne jednotlivci. Obrana již nemá prostor tam, kde útok na zájmy chráněné trestním zákonem skončil (již netrvá) a nehrozí ani jeho bezprostřední opakování. Jde o extenzivní exces (vybočení z časových mezí nutné obrany), neomezí-li se obránce „na odvrácení útoku, ale podnikne další útočné činy, které již nejsou opodstatněné pouze nutností obrany“ (rozhodnutí NS ČSSR sp. zn. 8 Tz 67/65), např. „přejde sám do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí žádné [bezprostřední] nebezpečí“ (judikát Rt 18/79).⁷³

Ukončení útoku (tj. moment, kdy již nehrozí bezprostřední nebezpečí pro chráněné zájmy) nemusí spadat v jedno s dokonáním trestného činu (tj. naplněním všech znaků skutkové podstaty). Kde má útok charakter trvajících trestného činu, trvá útok až do ukončení protiprávní stavu. Útok proti domovní svobodě trvá, dokud útočník neopustí prostor domu nebo bytu jiného, v němž neoprávněně setrvává (Rt 9/80 a Rt 41/80). Jak již bylo zmíněno sub iii.1.3.4, u krádeže nebo loupeže útok na majetek trvá i v době, kdy si pachatel odcizenou věc odnáší do bezpečí a dosud si nad ní nezajistil moc.⁷⁴

Poté, co útok skončil, připadá v úvahu tzv. občanské zadržení podle § 76 odst. 2 TR. ⁷⁵ Spočívá v omezení osobní svobody útočníka, pokud je to nutné ke zjištění jeho totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Zákonným předpokladem je, že zadržená osoba byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté. Lze však jen souhlasit s civilní judikaturou (rozhodnutí NS, sp. zn. 30 Cdo 203/2003 a 30 Cdo 2382/2004), že na toho, kdo provádí občanské zadržení, nemohou být kladeny přehnané požadavky. Není na něm, aby kvalifikovaně a nezvratně posoudil, že byl skutečně spáchán trestný čin, k tomu jsou povolány orgány činné v trestním řízení. Důležitá je proto podmínka, že takovou osobu je třeba následně ihned předat příslušným orgánům veřejné moci.

⁷³ Blíže o excesu viz kapitolu IV.

⁷⁴ SOLNAŘ (2003, s. 151).

⁷⁵ Blíže DOLENSKÝ a PÍSAŘÍK (1996).

iii.1.5

Subjekt útoku

Tento oddíl by měl pátrat po odpovědi na otázku, kdo všechno může být subjektem (původcem) útoku. Z definice útoku podané na začátku podkapitoly iii.1 plyne, že je jím obecně člověk.

V teorii činí jisté problémy zařazení útoků dětí⁷⁶, osob nepříčetných, příp. osob jednajících ve skutkovém omylu. Sporné též může být, jak posuzovat útoky zvířat. Proto se v tomto oddíle budu věnovat zejména těmto otázkám.

iii.1.5.1

Útoky osob trestně nezpůsobilých

Profilovým útočníkem bude osoba způsobilá být pachatelem trestného činu, vědomě útočící na zájmy chráněné trestním zákonem. Otázkou je, jak posuzovat útoky osob, které tato kritéria nesplňují: zda útoky dětí, osob nepříčetných a analogicky též osob jednajících ve skutkovém omylu vykládat jako nebezpečí odůvodňující stav nutné obrany nebo krajní nouze.

Donedávna převažovalo mínění, že útoky takových osob je třeba posuzovat nikoliv jako útoky odůvodňující nutnou obranu, ale za stav nebezpečí, jež lze čelit podle zásad krajní nouze.⁷⁷ Protože od dob TZ 1950 je v našem právu krajní nouze normována po sovětském vzoru poměrně úzce,⁷⁸ rozšiřuje se pro tento případ nevyhovující podmínka proporcionality (nezpůsobení ná-

⁷⁶ Děti budiž v této práci rozuměny osoby, které nejsou trestně odpovědné z důvodu věku. Podle TZ 1961 jsou jimi ti, kdo v době spáchání činu nedovršili patnáctý rok věku (§ 11). TZ 2009 snižuje zatím věkovou hranici trestní odpovědnosti na 14 let (§ 25), objevují se však snahy po návratu k původním 15 rokům ještě před vstoupením zákona v účinnost (1. 1. 2010).

⁷⁷ Srov. např. KALLAB (1935, s. 82), SOLNAŘ (1972, s. 102), NEZKUSIL a kol. (1976, s. 122). Paradoxně též KUČHTA (2003a, s. 373) – jde patrně o shrnutí dosavadních názorů pro brněnskou učebnici trestního práva, když ve své monografii o nutné obraně KUČHTA (1999, s. 93) zjevně preferuje objektivní pojetí protiprávnosti, a tudíž přípustnost nutné obrany i proti jednáním osob trestně nezpůsobilých.

⁷⁸ K dobovým odůvodněním srov. LATA (1999, s. 22).

sledku zřejmě stejně závažného nebo závažnějšího). A to buď tak, že se připouští způsobení následku i stejně závažného⁷⁹, nebo analogicky podle nutné obrany tak, že se proporcionalita vůbec nahrazuje požadavkem přiměřenosti (resp. zákazem nepřiměřenosti) přejatým z nutné obrany⁸⁰. Tyto teorie, vycházející ze subjektivního pojetí protiprávnosti, tak vytváří jakýsi hybrid nutné obrany a krajní nouze, jehož podstatou je omezení obrany proti těmto druhům útoků podmínkou subsidiarity.

Vyžaduje se tak po obránci, aby rozlišoval, zda osoba na něj útočící je, či není deliktně způsobilá⁸¹, příp. zda není její jednání vedeno pouhým rozporem vědomí s objektivně existující realitou. A to ve většině případů v časově úzké, psychicky i fyzicky vypjaté a jinak pro něj nekomfortní situaci vyvolané útokem, kterou musí obránce rychle a rozhodně řešit, má-li být jeho obrana úspěšná. Takové pojetí tedy klade na obránce zjevně nepřiměřené požadavky a v podstatě by nutnou obranu vylučovalo. Proto si v poslední době získává vrchu teorie, která dává důraz na objektivní pojetí útoku (srov. oddíl iii.1.3).⁸² Zohledňuje se přitom fakt, že útok dětí, nepříčetných osob, ani osob jednajících ve skutkovém omylu nemusí být o nic méně nebezpečný a situace pro obránce tím pádem méně obtížná, než by tomu bylo u osob deliktně způsobilých. Jako příklad může posloužit srovnání jinak totožného útoku subtilní 16leté dívky se zálibou ve filatelii a na druhé straně předčasně tělesně vyspělého 14letého kickboxera. Stanovení pevné věkové hranice nutné pro trestní odpovědnost pacha-

⁷⁹ SOLNAR (1972, s. 109).

⁸⁰ KUČTA (2003a, s. 373).

⁸¹ Zcela mimo reálné možnosti jakéhokoliv obránce je posouzení, zda je mladistvý útočník rozumově a mravně vyspělý natolik, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost (nebezpečnost pro společnost) nebo ovládat své jednání, jak k trestní odpovědnosti mladistvého vyžaduje § 5 odst. 1 ZSVM.

⁸² CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 30), KUČTA (1999, s. 93), ŠÁMAL a kol. (2004, s. 121), VOKOUN (2007, s. 271), ELIÁŠ a kol. (2008, s. 785) aj. Že ve sporu o subjektivní vs. objektivní pojetí protiprávnosti útoku, nejde o střet starého s novým, dokládá to, že ve svých pracích se k objektivnímu pojetí kloní už PRUŠÁK (1912, s. 150) a MIŘIČKA (1932, s. 66).

tele je do značné míry arbitrární, aniž by reflektovalo skutečný vývoj osobnosti mladých lidí a liší se jurisdikci od jurisdikce⁸³. K osobě útočníka by tak mělo být přihlédnuto v rámci úvah o přiměřenosti, resp. zcela zjevné nepřiměřenosti obrany způsobu útoku.

iii.1.5.2

Útoky zvířat

Odvracení útoku zvířete není zpravidla posuzováno jako nutná obrana. Podle naprosto převažujícího názoru nebezpečné chování zvířete představuje nebezpečí odvrátitelné v rámci krajní nouze, nejde-li o zvíře poštvané člověkem (v takovém případě je zvíře chápáno jako živý nástroj „v jeho ruce“).⁸⁴

V této souvislosti stojí za zmínku zajímavý případ, kterým se v polovině 90. let v pozici odvolací instance zabýval Městský soud v Praze.⁸⁵ Skutkové okolnosti byly následující: majitel německého vlčáka se procházel po návsi se svým psem, kterého neměl na vodítku, ale puštěného na volno. Zničehonic přiběhla velká německá doga a klidně se procházejícího vlčáka napadla. Nato přispěchal majitel německého vlčáka a ve strachu o život svého psa německou dogu několikrát bodl nožem tak, že doga v důsledku způsobených zranění následně uhynula. Skutek byl v obžalobě kvalifikován jako poškozování cizí věci. Soud však posuzoval situaci také z hledisek krajní nouze. Dospěl k závěru, že

⁸³ Srov. např. § 13 trestního zákoníku Kanady z roku 1985 (12 let) a § 20 trestního zákoníku Ruska z roku 1996 (16 let, pro vyjmenované trestné činy 14 let).

⁸⁴ KUČTA (2003a, s. 372), ŠÁMAL a kol. (2004, s. 120), JELÍNEK a kol. (2006, s. 249), VOKOUN (2007, s. 264 a 271), ELIÁŠ a kol. (2008, s. 785) aj.

⁸⁵ Rozhodnutí soudu nebylo publikováno. Případ byl však zpracován v televizním pořadu *Podle práva*, epizoda *Asta a Harry*, odvysílaném 25. 9. 2008 (dostupné z internetového archivu České televize: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/408236100181030-podle-prava>). Hodnověrnost scénáře v základních bodech potvrdil předseda někdejšího odvolacího senátu JUDr. Libor Vávra (osobní emailová komunikace ze dne 5. 6. 2009). Nutno tedy vycházet z toho, že se jedná o modelový příklad, který se zakládá na reálné kauze, kterou se soud skutečně zabýval. Za hlavní zdroj pro popis případu v této práci sloužil výše uvedený pořad.

podmínka subsidiarity byla splněna, neboť pro majitele německého ovčáka nebyla dostupná jiná možnost, jak nebezpečí následku odvrátit včas, aniž by ohrozil sám sebe. Soud zkoumal tedy dále, zda byla splněna i podmínka proporcionality. Protože je pes podle platného práva věcí v právním smyslu⁸⁶, vyšel z ceny obou psů (oba měli potvrzení o původu). Shledal, že tržní hodnota německé dogy je nižší než cena německého vlčáka a jeho majitel usmrcením dogy nezpůsobil následek zřejmě stejně závažný ani závažnější, než jaký hrozil, pokud by byl usmrcen německý vlčák. Majitel německého vlčáka byl tak zproštěn obžaloby.

Zdá se tedy, že se soud řídil formálně právně správnou a logickou úvahou a samo meritorní rozhodnutí působí spravedlivě. Při druhém pohledu se však odhalí jeho křehkost, neboť v podstatě stojí na náhodě. Představme si obměněnou situaci, kdy by majitel německé dogy zachraňoval svého psa před útokem německého vlčáka. Soud by, řídě se stejnou úvahou, musel takového majitele za jeho čin uznat vinným. Avšak z pohledu majitele psa by jeho jednání bylo totožné: zachraňoval svého psa před útokem jiného psa. Ještě víc vynikne, pokud by obměna, kterou provedeme, spočívala v tom, jestli napadený pes má nebo nemá potvrzení o původu.

V daném případě bylo shledáno, že majitel útočícího psa nezavinil, že jeho pes utekl a napadl jiného psa. Jak bylo řečeno výše, bere se za útok člověka způsobitý nutné obrany chování poštvaného psa. Uznává se při tom, že k „poštvání“ může dojít i omisivně – pachatel sleduje situaci, přesto neodvolá svého psa.⁸⁷ Připustíme-li nutnou obranu i proti jednání nedbalostnímu – budeme muset za útok odvrátitelný v nutné obraně považovat také napadení psem, který se na svobodu dostal nedbalostí majitele.⁸⁸ Z toho plyne, že stejné jednání (např. záchrana téhož německého vlčáka bez dokladů o původu obětováním téže německé dogy) bude mít pro pachatele diametrálně odlišné právní

⁸⁶ Srov. ELIÁŠ a kol. (2008, s. 478).

⁸⁷ SOLNAŘ a kol. (2003, 155).

⁸⁸ KUČTA (2003a, s. 372).

důsledky (srov. pravidlo proporcionality u krajní nouze a zákaz extrémní nepřiměřenosti u nutné obrany), ačkoliv důvody tohoto rozdílu jsou marginální, nemají vliv na povahu a nebezpečnost útoku a často spočívají mimo hranice pozorovatelného (v tom, jestli majitel útočícího psa řádně přivázal, zda celou situaci jenom mlčky nepozoruje zpoza plotu atd. atd.)

Z uvedeného plyne jednoznačný závěr, že posuzovat případy útoků zvířat čistě podle pravidel krajní nouze, jak je v současné době zakotvena v pozitivním právu⁸⁹, není vhodné a vede k nespravedlivým výsledkům. Nabízí se tedy otázka, jak by útoky zvířat měly být posuzovány.

MIŘIČKA (1932, s. 66) přiřazuje útoky zvířat k útokům hodným nutné obrany, sám připomíná, že jde o mínění menšinové. Jde o jakousi hypertrofii objektivního pojetí protiprávnosti. Dlužno poznamenat, že tento přístup má své odůvodnění, spočívající zejména v odlišnostech oproti ostatním hmotným předmětům a v podobnostech s jednáním člověka. Pohyb zvířat není na rozdíl od neživých předmětů řízen pouze fyzikálními zákonitostmi, ale mívá původ

⁸⁹ Někdejší rakouské trestní právo krajní nouzi připouštělo: „není-li hodnota obětovaného statku nepoměrně vyšší než hodnota statku, o jehož záchranu pachatelé jde“ (srov. Rt 3384/29). V úpravách tzv. západoevropských zemí je krajní nouze často podmiňována v různé míře (ne)priměřeností, např. § 10 nynější rakouského trestního zákoníku z r. 1974, čl. 122-7 francouzského zákoníku (1994), který vyžaduje přiměřenost použitých prostředků k závažnosti hrozby. K úpravě krajní nouze v právu SRN srov. ŘÍHA (2004), za ospravedlňující důvody jsou vedle trestněprávní krajní nouze uznávány i občanskoprávní krajní nouze, které spočívají v rozdílné úpravě případů zásahu do právní sféry jiného podle toho, zda jde o zásah agresivní nebo defenzivní. Současné pojetí krajní nouze v českém právu tak v porovnání působí dost úzce. K zakotvení přísného principu proporcionality (způsobení menší škody, než která hrozila) u nás došlo v TZ 1950. LATA (1999, s. 22) připomíná jeho dobové odůvodnění – měl být „výrazem socialistické morálky“ a „odmítnutím měšťáckého egoismu“. Původ přísného principu proporcionality lze nalézt v tehdejší sovětském právu a v teorii o jednotnosti socialistického práva, nerozlišujícím různé funkce krajní nouze v občanském a trestním právu. V prvním případě se řeší otázka povinnosti k náhradě škody, v druhém otázka trestní odpovědnost (ELIÁŠ a kol., 2008, s. 14–15 a 784). Jednotnost trestněprávní a občanskoprávní krajní nouze vyvolávala pochybnosti již před r. 1989, srov. SOLNAŘ (1972, s. 98).

v jejich psychice, jsou tak často hybateli okolního hmotného světa. Zvířata mají vlastní psychiku, osobnost, zpracovávají podněty z okolí a reagují na ně. Mohou vnímat bolest, libost, sexuální přitažlivost apod. Rozdíl v jejich chování oproti člověku bude dán zejména v míře, jakou se na něm podílejí podmíněné a nepodmíněné reflexy a na druhé straně rozum a vůle. Nejsou s to vnímat abstraktní hodnoty společnosti, jako majetek, zdraví, čest (byť zájmové zaměření jejich chování chybět nemusí, např. kost bude pravidelně pro psa větší hodnotou než ruka, která mu ji bere, pokud to zrovna není ruka jeho pána).

Odůvodnění pro zařazení zvířat mezi původce útoku, samostatně způsobilé vyvolat útok odůvodňující nutnou obranu, by mohlo být analogické jako u osob trestně nezpůsobilých, obzvláště nepřičetných. Pozice těchto osob je však dána nerozlišitelnou podobností s typickým původcem útoku, tj. trestně odpovědnou fyzickou osobou. To však u zvířat těžko může platit.

Dalším nepominutelným rozdílem je, že každý právní subjekt má svou právní sféru, vlastní individuální právní zájmy. Podle toho do čí sféry se iniciativně útočí lze rozlišit útok a obranu. Zvířata však mohou být toliko objekty práv, nositeli vlastních práv nejsou. Těžko tak například u medvěda mluvit o domovní svobodě. Vstup člověka do pravidelného výskytistě, klece nebo brlohu nemůže představovat porušení subjektivních práv medvěda. Takže i kdyby se medvěd pouze bránil takové lidské přítomnosti, půjde z právního hlediska z jeho strany vždy o útok.

Z těchto důvodů nepovažuji za patřičné útoky zvířat kvalifikovat jako útoky podle práva nutné obrany. Jak už ale bylo vyloženo výše, není vyhovující ani čistá krajní nouze. Východiskem bude řešení, které navrhuje SOLNAŘ (1972, s. 102 a 109) a které spočívá v tzv. střední cestě vzniklé spojením krajní nouze (subsidiarita) a nutné obrany (přiměřenost). Sám Solnař navrhoval uvolnění podmínek krajní nouze přípuštěním způsobením škody stejně závažné. Dokud však trestní právo bude život zvířat (téhož druhu) chápat jako majetkovou hodnotu, lišící se podle tržní ceny, nebude toto kritérium v případě útoku zvíře kontra zvíře náležité ani spravedlivé (srov. výše uvedený příklad). Proto se nej-

vhodnějším jeví kritérium přiměřenosti, umožňující zvážit i jiné veličiny než způsobenou škodu.⁹⁰

iii.1.6

Zavinění útočníka

Část doktríny vyžaduje u útoku, aby byl též úmyslný⁹¹. To, že půjde o pravidelnou vlastnost útoku, ještě ovšem samo o sobě neimplikuje, že by obrana měla být vyloučena proti útokům nedbalostním. Sotva žádat po obránci, aby zkoumal, zda jednání útočníka je pokryto tou či onou formou zavinění, např. u osob jednajících ve skutkovém omylu⁹². Objektívni pojetí protiprávnosti pokrývá i případy lidského jednání nezaviněného, např. v případě osob nepřičetných.⁹³

⁹⁰ Na závěr se lze snad připojit k Solnařovu doporučení: „bylo by snad lépe, kdyby tyto otázky upravoval zákon.“ Inspirativní v tomto směru je úprava v německém občanském zákoníku, která rozlišuje mezi krajní nouzí agresivní (§ 904) a defenzivní (§ 228). Prvně jmenovaná pokrývá případy, kdy je způsobena škoda třetí osobě zásahem do její právní sféry, jestliže se tím odvrací nebezpečí, jež by jinak způsobilo škodu nepoměrně větší. Defenzivní krajní nouzi se míní obrana právních statků (zejména vlastních) poškozením cizí věci, která je jim nebezpečná, kritériem je, že škoda není nepřiměřená nebezpečí. Nehraje zde tedy roli poměr hodnot, a jak upozorňuje ŘÍHA (2004, s. 45), vychází se ze zásady, že „zájem na ochraně ohroženého [má přednost před zájmem] na ochraně vlastníka věci, která ohrožuje ostatní a nutí je k obraně“. V českých zemích v moderní době obdobné ustanovení obsahoval pouze tzv. střední občanský zákoník z roku 1950 (!), vyloučil povinnost nahradit škodu při poškození nebo zničení věci ohrožující bezpečnost, pokud jednající osoba nebezpečí sama nevyvolala (§ 343). Právě institut defenzivní krajní nouze, který u nás v současnosti upraven není, případy útoků zvířat dobře pokrývá.

⁹¹ ŠÁMAL a kol. (2004, s. 120), JELÍNEK a kol. (2006, s. 248), ŘÍHA (2006, s. 59).

⁹² Jako příklad nedbalostního útoku může sloužit teoretický případ člověka vracejícího se v noci domů, který si ovšem splete patro a zamíří k bytu souseda. Protože ztratil klíče, pokouší se dovnitř dostat tak, že vykopne vchodové dveře. Nevěděl, že jde o sousedův byt, nicméně vědět měl a mohl, neboť tomu nasvědčovala jmenovka a číslo na dveřích.

⁹³ Nepřičetnost vylučuje zavinění. Srov. JELÍNEK a kol. (2006, s. 205) a NOVOTNÝ, O. a kol. (2007, s. 227).

iii.2

Obrana

Předchozí podkapitola víceméně zkoumala podmínky, které musejí být splněny, aby bylo aktivováno právo nutné obrany. Tato se, zjednodušeně řečeno, zaměřuje především na jeho hranice.

iii.2.1

Obranné jednání

iii.2.1.1

Obecně o obranném jednání

Jak již bylo zdůrazněno, účelem práva nutné obrany je odvrátit neoprávněné útoky na chráněné právní hodnoty. K tomu většinou nebude stačit obranné jednání čistě defenzivního charakteru (např. vykrývání úderů nebo zachycení sekery), ale zastavení útoku a zamezení jeho opakování vyžaduje vlastní aktivní činnost obránců (např. vlastní údery, nebo i výstřely ze střelné zbraně⁹⁴). Souhrnně řečeno, z hlediska formy může být nutnou obranou jakékoliv jednání, které je s to odvrátit nebo alespoň zmírnit útok, resp. nebezpečí pro chráněné zájmy z něho vzniklé.⁹⁵

Pokud má jít o jednání v nutné obraně, musí směřovat vůči útočníkovi, tzn., že nutnou obranou jsou kryty pouze následky, které nastaly v jeho právní sféře. Jsou-li při odvracení útoku postiženy chráněné zájmy mimo útočnickovu právní sféru (ať už jde o kolektivní zájmy nebo zájmy třetích osob), může být trestní odpovědnost vyloučena za splnění podmínek krajní nouze (Rt 9/88).⁹⁶ Např. brání-li se obránce za pomoci nelegálně držené střelné zbraně, bude zranění útočníka ospravedlněno nutnou obranou (při splnění dalších podmínek), to však nevylučuje trestní odpovědnost za nedovolené ozbrojování (srov. rozhod-

⁹⁴ Srov. Rt 14/99.

⁹⁵ KUCHTA (1999, s. 133).

⁹⁶ Srov. VOKOUN (2007, s. 275).

nutí Okresního soudu v Plzni-město pod sp. zn. 37 T 33/2005⁹⁷ a přiměřeně Rt 75/56).

V případě, kdy obránce čelí útoku více útočníků, může se bránit proti kterémukoliv z nich, nikoliv jen proti hlavnímu. Takový útok nicméně předpokládá aktivní účast každého z útočníků (Rt 24/56), výjimečně však může být spáchán i opomenutím (např. neodvoláním útočícího psa).

iii.2.1.2

Jednání neuznávaná za nutnou obranu

Aby bylo obrany, musí být útoku. Obrana je reakcí na podnět, jímž je hrozící nebo trvající protiprávní útok na zájmy chráněné trestním zákonem. Pro trestní právo má pochopitelně význam jen obrana, která se činí formou činu jinak trestného. Ovšem i útok bývá reakcí na nějaký podnět (v krajních případech to může být pouhá přítomnost chráněného zájmu nebo napadeného v blízkosti útočníka). Rozlišení mezi obranou a útokem bude právě v tomto podnětu. Tam, kde osoba reaguje na útok mající znaky popsané v předchozí podkapitole a dodrží přitom meze nutné obrany, jedná podle práva. Tudíž nutná obrana proti jejímu jednání není přípustná. Pokud naproti tomu reaguje na chování někoho jiného, které není útokem na trestním právem chráněné hodnoty, a to jednáním, které nese znaky trestného činu, půjde vlastně o útok (nebude-li dána nějaká jiná okolnost vylučující protiprávnost). To neznamená, že by se nikdo nemohl bránit provokacím, které zrovna nenesou znaky útoku (např. různé posměšky, slovní urážky, naschvály, hrubé žerty, postrkování nebo provolání nacistického pozdravu apod.), musí tak však činit způsobem uměřeným. Formou relevantní pro trestní právo lze reagovat toliko na protiprávní společensky nebezpečné útoky.

Zásadně nehraje zaviněné *vyprovokování útoku* ze strany pozdějšího obránce pro právo nutné obrany roli. Útokům často předchází např. slovní konflikt

⁹⁷ Rozhodnutí nebylo publikováno. Okrajově je zmiňováno v rozhodnutí NS sp. zn. 6 Tdo 66/2007. V této práci je podrobněji citováno v kapitole V.

útočníka s napadeným (srov. Rt 47/95), to samo o sobě ještě nezakládá legitimní důvod pro napadení ani pro vyloučení nutné obrany. Teorie ani soudní praxe však za nutnou obranu neuznává jednání pachatele, který v úmyslu způsobit útočníkovi újmu záměrně vyprovokuje jeho útok, aby si tak vytvořil podmínky pro zdánlivou obranu a unikl tak potrestání za vlastní útok (rozh. NS pod sp. zn. 7 Tdo 461/2004). Takový úmysl „bránícího se“ musí být však zřejmý a patrně nebude postačovat úmysl nepřímý (srov. přiměřeně Rt 25/76⁹⁸).

Nebude pravidlem, že by si útočník na základě jednání obránce uvědomil závadnost svého chování a od pokračování v útoku na chráněné zájmy by ustoupil. Častější bude případ, kdy bude jednání obránce čelit a jejich konflikt se tak bude stupňovat. Pokud obránce dodrží všechny podmínky a meze nutné obrany, bude jednání útočníka z pohledu práva pokračováním v útoku, neboť proti jednání v nutné obraně není nutná obrana přípustná. Kupř. bude-li se obránce snažit zabránit útěku zloděje s ukradenými věcmi, bude násilí, které zloděj vyvine vůči obránci, pokračováním v útoku, který je obránce oprávněn překonat způsobem, který není zcela zjevně nepřiměřený (srov. Rt 9/80). Rozhodující pro rozdělení pozic na útok a obranu není tedy samotný průběh incidentu, nýbrž *kdo na začátku iniciativně útočil na chráněné zájmy mimo svou vlastní soukromou sféru* (a tím je útočník). Jak připomíná komentář⁹⁹, uplatnit se mohou i další pomocná kritéria: pohnutka, motiv, příp. cíl jednání směřovalo ke stupňování konfliktu apod.

O nutnou obranu nepůjde v případě, kdy *dvě osoby navzájem útočí na svou tělesnou integritu*. A tak trestní odpovědnost za případný trestný čin (např. ublížení na zdraví) nebude ani u jednoho z nich vyloučena. Častými příklady budou výzvy k vzájemnému vyřízení sporu fyzickým konfliktem kupř. „venku

⁹⁸ V daném případě Krajský soud dovedl nepřímý úmysl z toho, že napadený věděl o agresivních sklonech svého syna, zvl. byl-li v podnapilém stavu, a přesto mu neustoupil v hádce, kterou syn vyvolal. Nejvyšší soud SSR takovou argumentaci jednoznačně odmítl s tím, že negativní charakterové vlastnosti útočníka nemohou být přičítány k tíži napadeného.

⁹⁹ ŠÁMAL a kol. (2004, s. 122).

před hospodou“. Jestliže vyzvaný reaguje kladně na takovou výzvu – v okamžiku, kdy ještě žádný útok bezprostředně nehrozí – pak ani jedna ze stran nejedná v nutné obraně, ale jejich fyzický střet má povahu vzájemného napadání (rozh. NS sp. zn. 11 Tdo 1376/2005). Přitom „není rozhodné, kdo zasadí první ránu, protože iniciativa k vzájemnému napadání vychází [od obou stran]. Jde o oplacení útoku útokem, nikoliv o jeho odvracení obranou“ (zpráva trestního kolegia NS ČSR sp. zn. Tpj 59/83¹⁰⁰). Předpokladem samozřejmě je, že iniciativa skutečně směřuje k fyzickému konfliktu, což není např. splněno, má-li výzva za cíl toliko slovní vyřešení sporu na jiném místě (srov. rozh. NS sp. zn. 4 Tz 284/2001).

Analogické závěry platí i pro střet více osob.¹⁰¹

iii.2.2

Subjekt obrany

Obranné jednání není subjektivně omezeno. Zákonodárce výčet oprávněných subjektů neprovádí a zakotvuje obecné právo nutné obrany. K odvracení útoků v nutné obraně je oprávněn každý, nikoliv pouze napadený.¹⁰²

V literatuře je sporné, zda se ustanovení o nutné obraně může vztahovat i na výkon pravomoci veřejných činitelů (zvl. na zákroky policistů), jestliže odvracejí útok na chráněný zájem. V zásadě není důvod veřejné činitele vylučovat z okruhu subjektů oprávněných k nutné obraně. Problematické je, zda může speciální úprava zúžit právo nutné obrany tím, že jej váže na splnění dalších povinností. Např. jedním z případů, kdy podle platného policejního zákona může policista užít zbraně, je nutná obrana nebo krajní nouze. Předpokladem je zřejmá neúčinnost donucovacího prostředku¹⁰³ v daném případě a (není-li

¹⁰⁰ Výňatky ze zprávy jsou přístupné prostřednictvím systému ASPI.

¹⁰¹ Blíže ŠÁMAL a kol. (2004, s. 122).

¹⁰² Tzv. pomoc v nutné obraně, kdy obráncem je osoba odlišná od napadeného, nečiní v českém právu žádné výkladové problémy (viz Rt 7/70 a Rt 9/80).

¹⁰³ Např. kopy, chvaty, nebo varovný výstřel.

ohrožen život nebo zdraví, nebo nejde-li o věc, která nesnese odkladu) výzva k upuštění od protiprávního jednání s výstrahou, že jinak bude použito zbraně.¹⁰⁴ I policejní právo výslovně nutnou obranu při činnosti policistů uznává. Omezuje ji však zvláštní subsidiaritou („užití donucovacího prostředku by bylo zřejmě neúčinné“) a podmínkou provedení výzvy s výstrahou. Otázkou tedy zůstává, jak posoudit jednání, kdy policista nesplní některou z těchto zvláštních podmínek a přitom dodrží meze obecné krajní nouze nebo nutné obrany. I zde je třeba vycházet z obecných právních zásad. Trestní zákon není normou vyšší síly než zákon o Policii ČR. Podle zásady *lex specialis derogat generalis* má přednost zákon vydaný pro zvláštní případ před zákonem obecným. Proto se uplatní norma policejního zákona, která stanoví zvláštní povinnost. Při jejím porušení je jednání policisty protiprávní a v úvahu připadá možnost sankčního postihu.

K tomu je třeba připomenout, že české právo umožňuje nutnou obranu ve velmi širokých mezích. Poslední velká novela (zák. č. 290/1993) rozšířila nutnou obranu v reakci na do té doby relativně příkrý výklad zákonného ustanovení a na negativní nárůst kriminality na počátku 90. let.¹⁰⁵ Záměrem této koncepce bylo především podpořit aktivitu občanů jak při sebeochraně, tak při ochraně společenských zájmů. Zvlášť pamatováno bylo na to, že bránící se musí rychle a rozhodně řešit náročnou situaci v časové tísní a pod psychickým tlakem, přičemž většinou půjde o osobu teoreticky i prakticky nepřipravenou, která není znalá způsobů sebeobrany.¹⁰⁶

Policisté (a členové jiných bezpečnostních sborů) jsou naproti tomu podrobeni speciálnímu výcviku k provádění služebních zákroků. Nadto, podmínky omezující v jejich případě nutnou obranu, nejsou absolutní (např. není potřeba výzvy s výstrahou v případě ohrožení života nebo zdraví) ani nijak zvlášť přísné, vezmeme-li v úvahu, že užití střelné zbraně představuje nejzazší prostře-

¹⁰⁴ § 56 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky.

¹⁰⁵ KRÁLÍK (2000).

¹⁰⁶ ŠÁMAL (1994).

dek.¹⁰⁷ V užívání střelných zbraní nelze u školených profesionálů jednajících jménem státu, jakými by policisté měli být, připustit libovůli.¹⁰⁸

Lze tedy uzavřít, že právo nutné obrany může svědčit i osobám provádějící vrchnostenské úkony jménem státu. Pro ně však mohou v určitých případech platit dodatečné zvláštní podmínky.¹⁰⁹

iii.2.3

Přiměřenost obrany

Bylo by proti jeho smyslu, kdyby právo nutné obrany připouštělo počínat si v případě útoku jakýmkoliv způsobem bez ohledu na to, o jak závažný a nebezpečný útok se ve skutečnosti jedná. Proto se obrannému jednání stanoví určité právní meze, v jejichž rámci je považováno za souladné s právem. Naproti tomu, jsou-li tyto meze překročeny, nemůže se pachatel spoléhat na to, že jeho jednání bude právem aprobováno, ale bude zpravidla podroben trestní odpovědnosti (nenastoupí-li jiná okolnost vylučující trestnost). Z toho plyne, jak závažným a stěžejním prvkem v právu nutné obrany ono rozhraničení je. Jsou-li na jedné straně hranice nutné obrany stanoveny příliš úzce a přísně, znemožňuje se tím účinná a rychlá ochrana zájmů chráněných trestním zákonem, resp. se kriminalizuje chování, které k ochraně těchto zájmů směřuje. Ovšem takovému cíli nesvědčí ani, jsou-li hranice nastaveny příliš volně bez zřetele k původnímu ohrožení, plynoucímu z útoku. I proti nejméně závažným útokům by byly připuštěny velmi závažné způsoby obrany. Srov. tradiční příklad malého chlapce, který si trhá třešně v sadu bez svolení majitele, a ten ho proto zastřelí. Trestní

¹⁰⁷ Např. německá judikatura uznává jako všeobecný předpoklad pro cílený výstřel ze střelné zbraně v nutné obraně varování ze strany bránícího se o tom, že jí bude užito (zejm. varovným výstřelem). Blíže LINHART a HLADKÝ (2002). K těmto okolnostem přihlíží i české soudy při hodnocení přiměřenosti, resp. nepřiměřenosti obrany (srov. např. Rt 14/99, Rt 48/07, nebo rozhodnutí NS sp. zn. 7 Tdo 461/2004).

¹⁰⁸ Blíže srov. KUČTA (1999, s. 180 an.).

¹⁰⁹ Přiměřeně srov. případ Daschner. Viz pozn. č. 59.

právo by tak mnohdy krylo činy společensky nebezpečné (škodlivé), proti nimž jinak má být namířeno v první řadě.¹¹⁰

Chápeme-li společenskou nebezpečnost činu především jako způsobilost činu přivodit poruchu na chráněném zájmu a její míru, neměl by mezi činem útočným a obraným být hrubý nepoměr v jejich (takto pojaté) „nebezpečnosti“. Tím se rozumí hrubý nepoměr v jejich intenzitě, zasažených zájmech a škodě hrozící a vzniklé. Útočník má zpravidla výhodu v tom, že jedná z vlastní iniciativy, nikoliv v reakci jako je tomu u toho, kdo se brání. Nadto je to právě obránce, kdo chrání postižené zájmy před útokem. Proto, aby byla obrana účinná, se jistý nepoměr mezi obranou a útokem očekává a dovoluje. V tomto směru můžeme pozorovat postupné uvolňování přípustného poměru mezi útokem a jednáním podniknutým k jeho odvrácení.

iii.2.3.1

Historický vývoj

Trestní zákoník z roku 1852 stavěl na kritériu potřeby¹¹¹, čímž se rozumělo, „*aby nebylo působeno větší zlo, než je nutné k odvrácení útoku*“ (MIRIČKA, 1932, s. 67). Judikáty Rt 2759/27 a Rt 4594/33 svědčí o tom, že bylo toto kritérium vykládáno spíše objektivně.¹¹² Hledisko subjektivní je třeba spatřovat v beztrestnosti v případě vybočení z objektivních mezí z poděšení, strachu nebo leknutí. Zásadně se nežádala subsidiarita jednání (Rt 1633/23) ani úměrnost mezi

¹¹⁰ K tomu PRUŠÁK (1912, s. 153): „*úkolem práva jest úprava lidského spoluzítí a ne bezohledný boj jedněch proti druhým, obětování nejvyšších statků jednoho k ochraně nepatrných statků druhého.*“

¹¹¹ Srov. výňatek z § 2 písm. g) TZ 1852: „*[Že] tu byla spravedlivá nutná obrana za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávný útok [...] nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany.*“

¹¹² MIRIČKA (1932, s. 67) preferuje subjektivní hledisko, tj. posuzovat „*jak se [okolnosti] jeví napadenému v době útoku*“.

statkem útočníkem ohroženým a statkem v obraně poškozeným (s výjimkou případů, kdyby rozpětí bylo příliš velké).¹¹³

„Přiměřenosti“ jako kritéria obranného jednání bylo u nás ve znění zákona poprvé užito v § 8 TZ 1950. Žádalo se, aby *„obrana byla útoku přiměřená“*. Judikát NS ČSR (sp. zn. 6 Nt 301/58) zdůrazňoval, že se nicméně *„nevyžaduje úplná úměrnost mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotknutého nutnou obranou“*, pouze nesmí být *„velký nepoměr“* mezi škodou vzniklou a škodou hrozící.¹¹⁴

První zmírnění požadavku přiměřenosti přišlo posléze s TZ 1961, který kritérium obrátil a namísto příkazu přiměřené obrany zavedl zákaz obrany *„zřejmě nepřiměřené povaze a nebezpečnosti útoku.“* Rozšíření podmínek jednání v nutné obraně mělo usnadnit postavení osob, které se aktivně účastní na obraně před trestnými činy a přispívají k ochraně důležitých společenských zájmů.¹¹⁵ Zmírnění spočívá v první řadě v důrazu na subjektivní situaci obránce (arg. slovo *„zřejmě“*), neboť zda je obrana zřejmě nepřiměřená, se má napříště posuzovat podle poznatků a úsudku bránícího se a jeho psychickému stavu vyvolanému útokem.¹¹⁶ A za druhé právě obrácením požadavku – po obránci se již více nechce, aby jeho obrana byla *„přiměřená“*, ale aby *„nebyla zřejmě nepřiměřená“*, tj. připouští se již jistá nepřiměřenost – do té míry, dokud není zřejmá.¹¹⁷ Rozhodnutí NS ČSSR, sp. zn. 8 Tz 25/64 zřejmou nepřiměřenost vykládá tak, že *„obránce použije síly nebo prostředku, které jsou v nápadném nepoměru k síle a prostředku, jichž bylo použito k útoku“* anebo je z celé situace *„zřejmo, že útok bylo možno odvrátit obrannou podstatně menší intenzitou.“* Za rozhodující tak staví za první porovná-

¹¹³ MIŘIČKA (1932, s. 67) a KALLAB (1935, s. 82).

¹¹⁴ LATA (1999, s. 22).

¹¹⁵ SOLNAŘ (1972, s. 105) a CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 22).

¹¹⁶ SOLNAŘ (1972, s. 106).

¹¹⁷ LATA (1999) poukazuje na dvojí význam slova zřejmě: 1) subjektivní prvek obránce a 2) vyjádření hrubé míry nepřiměřenosti, která musí být zřejmá, očividná, jasná.

ní určitých okolností mezi útokem a obranou (sílu a užitý nástroj) a za druhé potřebnost (nutnost) obrany.

Již záhy však ve zhodnocení praxe soudů (Rt II/65) přichází Nejvyšší soud ČSSR s výkladem, kterého se v malých obměnách drží většina teorie i praxe podnes. Aby šlo o obranu zřejmě nepřiměřenou, musí buď jednající použít „prostředku podstatně silnějšího než bylo za dané situace třeba k odvrácení útoku“, nebo „škoda způsobená obranou [musí být] v hrubém nepoměru ke škodě hrozící z útoku.“ Zakázána tedy je obrana zejména co do intenzity zřejmě nepotřebná k odvrácení útoku a obrana, při níž je způsobena škoda hrubě nepoměrná, přičemž k porušení zákazu stačí naplnění jednoho z těchto hledisek (arg. spojka „nebo“).

Změna společenských poměrů a narůst kriminality po r. 1989 vedly k zatím poslednímu zmírnění podmínek nutné obrany, a to novelou trestního zákona č. 290/1993 Sb., která nahradila slovo „zřejmě“ slovy „zcela zjevně“ a slova „povaze a nebezpečnosti“ slovem „způsobu“. O charakteru této úpravy a jejím dopadu na obránce se vedly v literatuře spory.¹¹⁸ Spíše než o kvalitativní posun v právu nutné obrany, jde nepochybně o „pokyn“ zákonodárce orgánům činným v trestním řízení, aby nutnou obranu posuzovaly s větší shovívavostí vůči obránci. Jak připomínají FREMR a ZELENKA (1994), převážná většina do té doby publikovaných rozhodnutí usměrňovala praxi k širšímu výkladu ustanovení § 13 TZ 1961 (srov. např. Rt 49/70, Rt 25/76, Rt 9/80, Rt 41/80, Rt 8/88).

Prakticky nedotčeno zůstává ustanovení o nutné obraně i v novém trestním zákoníku v § 29.

iii.2.3.2

Současný výklad

Podle platného práva kvantitativní omezení nutné obrany spočívá v zákazu takové obrany, která je zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Zákon tedy užívá neurčitých právních pojmů, které vyžadují další výklad. Postupně se

¹¹⁸ Srov. DOLENSKÝ (1994), FREMR a ZELENKA (1994), ŠÁMAL (1994) a další.

v tomto pododdíle zaměřím na výklad spojení způsob útoku, zcela zjevně a (ne)přiměřenost, je třeba je vykládat zvlášť i ve vzájemné souvislosti.

Pod pojmem *způsob útoku* se skrývají vlastnosti, podle nichž má být obrana porovnávána s útokem, tedy takové vlastnosti, které charakterizují útok tak, aby mohla být zjištěna a ohodnocena přiměřenost obrany jej odvracející. To vede k závěru, že pod „způsobem útoku“ nebude správné rozumět toliko „způsob provedení útoku“, tj. fyzické dispozice útočníka, použité prostředky, množství útočníků, místní (např. málo frekventované místo vzdálené od civilizace) a časové okolnosti (např. noční doba – Rt 6327/39). Měly by to být vlastnosti, které jsou „zcela zjevné“, a to zejména z pohledu obránce. Podle komentáře ŠÁMAL a kol. (2004, s. 124) sem krom uvedeného způsobu provedení útoku náleží i okolnosti další, jako osobnost útočníka (např. agresivita) i jeho úmysly, které se při útoku vyjevily (např. vyhlédnutí odlehlého a tmavého zákoutí pro útok) apod. JELÍNEK a kol. (2006, s. 251) a VOKOUN (2007, s. 276) upozorňují, že to nemusí být pouze okolnosti v konkrétní moment již nastalé, ale je zde zahrnuto i to, co za dané situace bezprostředně hrozí, např. zvýšení intenzity útoku po počátečním neúspěchu, nebo že se k útoku připojí další osoby (srov. Rt 14/99). Ze „způsobu útoku“ by neměly být vyloučeny ani chráněné právní hodnoty, proti nimž útok směřuje, ani míra škody na nich hrozící.¹¹⁹ K rozšiřujícímu výkladu se kloní i judikatura (viz např. Rt 14/99, Rt 20/08 nebo rozhodnutí NS ČR sp. zn. 6 Tdo 66/07 nebo 8 Tdo 1487/08).

Pokud jde o pojem *zcela zjevně*, čistě jazykový výklad by napovídal, že o nepřiměřenosti obrany nemůže být pochyb (je naprosto očividná). To by nasvědčovalo objektivnímu hledisku (jak se okolnosti jeví komukoliv), zkoumajícímu nepřiměřenost z pohledu stupnice hodnot společnosti, jak je obsažena v právních normách. Proti takovému pojetí však směřuje oprávněná námitka: kdo se brání útoku, zpravidla nečekanému, nemá čas vyhodnocovat útok,

¹¹⁹ Shodně JELÍNEK a kol. (2006, s. 252).

obranu a jejich vzájemný poměr ze všech hledisek.¹²⁰ Takový požadavek by byl přepjatý a nepraktický, a to vzhledem k subjektivní situaci obránce, která je často stresová a v níž je třeba se rychle rozhodnout a zvolit způsob obrany. Proto se při posuzování podmínek nutné obrany přihlíží i k tomu, jak se jevíly konkrétní bránící se osobě, k jejímu omluvitelnému (!) vzrušení myslí v bezprostředním ohrožení.¹²¹

Nynější právo stanoví za rozhodující kritérium, jak rozlišit mezi nutnou obranou, která je v souladu s právem, a obranou, která již právu odporuje, její nepřiměřenost vůči útoku. Zjišťování nepřiměřenosti může vycházet ze dvou metod, za prvé z porovnávání intenzity útoku a obrany, nebo za druhé porovnání obrany skutečně užití s nejmírnější obranou dostačující k odvrácení útoku. Praxe měla po poměrně dlouhou dobu tendenci používat metodu první, srov. např. rozhodnutí NS Československé republiky pod sp. zn. Zm II 12/26¹²², 6 Nt 301/58 a NS ČSSR pod sp. zn. 8 Tz 25/64, 3 Tz 89/67). To však ne zcela dobře odpovídá účelu institutu, jímž je ochrana ohrožených zájmů před útoky, tedy odvrácení útoků.¹²³ Proto se jako správnější zdá být takový výklad, který porovnává užitou obranu s obranou skutečně způsobitou útok na chráněný zájem odvrátit (Rt II/65). ČISAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 26) v souvislosti s útokem hovoří o stupni odvrátitelnosti, který je nepřímou úměrou intenzitě útoku. Ovšem jak ukazuje učebnicový příklad chlapce trhajícího třešně vysoko na stromě, mohou existovat útoky málo intenzivní a přitom pro konkrétního obránce (starého a chromého majitele sadu) stěžejně odvrátitelné. Připustit, aby majitel sadu

¹²⁰ VOKOUN (1989, s. 38).

¹²¹ ELIÁŠ a kol. (2008, s. 785), obdobně i Rt 41/80. VOKOUN (1989, s. 39) v této souvislosti uvádí výstižný Holmesův citát z anglické učebnice trestního práva: „Objektivní úvaha nemůže být požadována v přítomnosti zdviženého nože.“

¹²² Právní větu rozhodnutí citují ve své sbírce FENYK a ILLKOVÁ (1995, s. 95): „Mezi obranou a útokem musí být určitý poměr. Stal-li se útok úderem ruky anebo kopnutím, není zpravidla třeba k odvrácení útoku boxeru a nože.“

¹²³ KUČTA (1999, s. 152).

v takovém případě mohl chlapce sestřelit puškou, neboť to je pro něho jediná možnost jak účinně útoku zabránit, by zjevně bylo proti původnímu smyslu nutné obrany a její společenské roli.¹²⁴ Požadavek potřebnosti obrany se proto doplňuje zákazem výrazného nepoměru mezi škodou hrozící z útoku a škodou způsobenou obranou.

Z výše uvedeného shrňme, že jestliže dovolená obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, znamená to, že

- a) obrana nesmí být zcela zjevně (výrazně přehnaně) silnější, než jaká stačila k jistému odvrácení útoku bez rizika pro bránící se osobu (*hledisko potřebnosti/nutnosti obrany*)¹²⁵ a současně
- b) chráněný zájem nesmí být ve zcela zjevném (výrazně přehnaném) nepoměru vůči zájmu obětovanému (*vztah mezi škodou hrozící a způsobenou*).¹²⁶

Obecné pravidlo lze doplnit následujícími dílčími závěry:

- 1) *Intenzita obrany* může být větší než intenzita útoku, ba dokonce větší než intenzita nejméně intenzivní obrany, která k odvrácení spolehlivě stačila. Nepoměr však nesmí být zcela zjevně (rozuměj výrazně hrubě, naprosto jednoznačně) přehnaný (srov. Rt 25/76, Rt 25/07 a nálezy 49/2004 ÚSb). Zvolený způsob obrany nemusí být jediným prostředkem k odvrácení útoku (Rt 74/46). Obránce nemusí dávat přednost méně intenzivnímu (Rt 20/08), natož nejistému způsobu obrany a podstupovat riziko, že nebude mít dostatečný účinek a k užití silnějšího prostředku již nedostane příležitost (LINHART a HLADKÝ, 2002, obdobně Rt 41/80). Logicky je nicméně jakákoliv méně intenzivní obrana dovolena (*a maiori ad minus*).
- 2) Intenzita obrany není závislá na povaze nebo druhu *použitého prostředku*, nýbrž na způsobu jakým je ho užito (Rt 41/80), např. varovný výstřel vs. kop okovanou botou do citlivých míst.

¹²⁴ Srov. pozn. č. 110.

¹²⁵ DOLENSKÝ (1994).

¹²⁶ VOKOUN (2007, s. 277).

V minulosti měla praxe sklon porovnávat účinnost prostředků obrany a útoku izolovaně, bez ohledu na jiné okolnosti (viz např. rozhodnutí NS pod sp. zn. Zm III 12/26, 6 Nt 301/58, 3 Tz 89/67 a Rt 49/70). Zvláště v rozhodování NS se postupně ustaloval trend uznávat za nutnou obranu i případy, bránil-li se obránce se zbraní proti neozbrojenému, a to pokud obrana celkově vyhovuje výše uvedeným obecným kritériím sub a) a sub b). Pro případ nože srov. Rt 49/70, Rt 47/95 a v případě střelné zbraně rozhodnutí NS sp. zn. 7 Tdo 272/2006. Nejvýrazněji pak vyznívá judikát Rt 14/99, který v závislosti na konkrétních okolnostech nevyklučuje posoudit za oprávněnou nutnou obranu ani takové „jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka.“

V rozporu s oprávněnou nutnou obranou není ani skutečnost, že si obránce proti hrozícímu a očekávanému útoku dopředu připraví zbraň, např. byl-li již několikrát hrubě napaden tímtéž fyzicky silnějším útočníkem a očekává jeho další útok (Rt 19/82). V souvislosti s automatickými obrannými zařízeními viz kapitolu V.

- 3) Při zvažování možných způsobů obrany je třeba vycházet pouze z těch, které měl obránce v dané situaci *skutečně k dispozici*, nikoliv z čistě teoretických možností. Není možné po obránci žádat, aby se spoléhal na náhodu, že z útoku hrozící škoda nenastane (např. že útočník hrozící zbraní ji vzápětí proti skutečně nepoužije), a nepoužil přiměřeného a dostupného způsobu obrany, který povede ke spolehlivému odvrácení útoku (Rt 41/80).
- 4) Je možno chránit i méně významné *právní statky* na úkor vyšších (lze např. ochraňovat svobodu rozhodování v sexuální oblasti nebo majetek oproti zdraví, event. životu útočníka). Mezi chráněnými zájmy neplatí automatická přednost jedněch před druhými (nález 116/2002 ÚSb.) Škoda způsobená jednáním v obraně může být vyšší než škoda z útoku hrozící, za předpokladu, že nepoměr mezi nimi není zcela zjevně (rozuměj výrazně hrubě, na-

prosto jednoznačně, extrémně) přehnaný (srov. rozh. NS sp. zn. 6 Tdo 66/2007 – nelze zmrzačit zloděje na ochranu majetku nepatrné hodnoty).¹²⁷

Na nepřiměřenost nutné obrany tak nelze usuzovat jen ze způsobeného následku ani z toho, že útočníkovi byla způsobena újma, ač obránce žádnou neutrpěl, např. jestliže napadený zranil nebo usmrtil útočníka, přičemž sám žádné zranění neutrpěl (Rt 25/76).

- 5) Jak podotýká KUCHTA (2003a, s. 375): přiměřenost je „komplexní veličinou“, která zahrnuje řadu komponentů, kdy nedostatek jednoho „lze nahradit existencí či zvýšenou intenzitou dalších.“ Nelze tedy jeden faktor brát za „bernou minci“ pro vyloučení oprávněnosti nutné obrany (např. užití střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi). Otázka přiměřenosti vs. nepřiměřenosti nutné obrany musí být posuzována vzhledem k celkové situaci a všem okolnostem konkrétního případu, a to se zřetelem k situaci obránce.¹²⁸ Každá nutná obrana musí ovšem splňovat obě obecná kritéria uvedená sub a) i sub b).

¹²⁷ Poměr mezi ohroženým a obětovaným zájmem, resp. hrozící a vzniklou škodou bývá v teorii označován jako proporcionalita, zatímco přiměřeností (patrně v užším smyslu) se rozumí pouze vztah intenzity obrany a útoku. Viz např. DOLENSKÝ (1994), ŠÁMAL a kol. (2004, s. 125), JELÍNEK a kol. (2006, s. 251) aj. Pomiňme nyní otázku vhodnosti užití dvou de facto souznačných slov (náležitá míra vs. náležitý poměr) pro dva rozdílné významy i nutnou dávku pedanterie, jakou takové rozlišování a užívání obou termínů vyžaduje, neboť to je pro právní jazyk příznačné. Nelze si ovšem nevšimnout, že v judikatuře je pojmu proporcionalita užíváno v poněkud jiném smyslu. Buď přímo jako synonymum pro přiměřenost (rozhodnutí NS sp. zn. 11 Tdo 1376/2005), nebo jako poměr blízký rovnosti mezi dvěma veličinami charakterizujícími obranu a útok, vč. intenzity či užitého prostředku (NS sp. zn. 8 Tz 25/64 a 8 Tz 36/65), nebo úžeji jako rovnocennost mezi chráněnými zájmy, příp. nevelký rozdíl mezi hrozící a způsobenou škodou (Rt II/65, Rt 49/70 nebo Rt 20/08). Blíže KUCHTA (1999, s. 146). Proto v této práci není v tomto smyslu pojem proporcionalita v souvislosti s nutnou obranou používán.

¹²⁸ ELIÁŠ a kol. (2008, s. 785).

iii.2.4

Problematika subsidiarity obrany

Teorie obecně stojí na závěru, že nutná obrana není na rozdíl od krajní nouze podmíněna subsidiaritou, tj. požadavkem, aby se útoku nebylo možno vyhnout jinak, např. útekem, přivolání pomoci dalších osob nebo veřejných orgánů.¹²⁹ Vyžadována není ani v ustanovení zákona. Přesto z publikovaných judikátů vyplývá, že jde o „evergreen“ v rozhodování převážně soudů nižšího stupně neuznávat jednání obránce za legitimní nutnou obranu, neboť podle nich podmínka subsidiarity nebyla splněna. Nejvyšší soud tak měl možnost se k otázce subsidiarity vyjádřit několikrát.¹³⁰ Závěry jsou pokaždé obdobné a shrnuje je již rozhodnutí Rt 19/58, podle něhož nelze obranu proti přímo hrozícímu nebo trvajícím útoku „považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený se útoku nevyhnul útekem, i když byl útek možný, anebo že ne zvolil mírnější možnou obranu než obranu, jež nevybočila ještě z mezí přiměřenosti.“

Vychází se z toho, že nutná obrana je právem každého bránit zvláště vybrané právní hodnoty před neoprávněnými útoky, a to jakýmkoliv způsobem, který není zcela zjevně nepřiměřený. Nikdo není povinen před takovými útoky ustupovat (Rt 47/95). Je tedy na případném obránci, zda se rozhodne pro obranu nebo pro jiné východisko¹³¹. Takové rozhodnutí samozřejmě není závazné a obránce jej může změnit za předpokladu, že útok stále hrozí nebo trvá. Např. zvolil-li obránce nejprve útek, není v rozporu s nutnou obranou, pokud se za-

¹²⁹ Srov. např. PRUŠÁK (1912, s. 156), MIŘIČKA (1932, s. 67) KALLAB (1935, s. 82), SOLNAŘ (1972, s. 105), NEZKUSIL a kol. (1976, s. 125), CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 28), KUČTA (1999, s. 160), ŠÁMAL a kol. (2004, s. 126), JELÍNEK a kol. (2006, s. 251), VOKOUN (2007, s. 274) aj.

¹³⁰ Viz např. Rt 1633/23, Rt 2762/27, Rt 74/46, Rt 25/76, Rt 12/83, Rt 8/88, Rt 47/95 nebo Rt 20/08.

¹³¹ Pokud není vázán zvláštní povinností nebezpečí čelit, jako např. v případě příslušníků veřejných bezpečnostních sborů. Blíže CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 34) nebo VOKOUN (2007, s. 266).

staví a namísto dalšího útěku bude útočníkům, kteří ho pronásledují, aktivně čelit (Rt 8/88).

Část teorie nicméně podmiňuje subsidiaritou nutnou obranu proti trestně nezpůsobilým osobám a osobám jednajícím ve skutkovém omylu. Jak již bylo vyloženo v poddílě iii.1.5.1, vyžadovalo by to po obránci rozlišovat, zda útočník jedná či nejedná pod vlivem duševní poruchy, zda má dostatečný věk nebo zda jeho představy odpovídají realitě. Požadovat takovou sofistikovanou úvahu po obránci v obvykle vypjatém okamžiku bezprostředního ohrožení, je zjevně přehnané a nepřipadné.¹³²

iii.2.5

Subjektivní stránka obraného jednání

Z hlediska objektivní reality útok buď existuje, nebo neexistuje a nemá valného smyslu hovořit o útoku, který není. Jinak tomu je, pokud zkoumáme též subjektivní vnímání a představy obránce a jejich možný rozpor se skutečností. Zde bude mít podmínka reálnosti, skutečné existence útoku svůj význam. Rozpor mezi obráncovými představami a realitou může být dvojí:

- 1) útok v realitě existuje, nikoliv však v představě obránce, nebo
- 2) útok sice ve skutečnosti neexistuje, obránce má však za to, že ano.

Je však i v takových případech aktivováno subjektivní právo nutné obrany?

Odpověď na tuto otázku je rozdělena do dvou částí. První pododíl je věnován tomu, zda si obránce musí být vědom podmínek nutné obrany, anebo zda útok zakládá objektivní stav, v němž je k obraně oprávněn každý subjekt bez ohledu na to, zda o útoku vlastně ví či neví. Druhý podíl se zabývá problematikou nutné obrany založené na útoku existujícím toliko v představě obránce.

¹³² Např. pokud by byl obránce napaden „gangem“ mladých útočníků, musel by nejprve rozlišovat, kteří z nich jsou mladší 15 let, kteří případně nepřičetní. U nich by musel následně zvážit, zda se nemůže jejich útoku vyhnout jinak než jednáním v nutné obraně.

iii.2.5.1

Obranný úmysl

Zatímco například švédské trestní právo pokládá nutnou obranu za objektivní důvod vyloučení trestnosti (stačí existence objektivních podmínek)¹³³, česká nauka vyžaduje od obránce též splnění subjektivní podmínky nutné obrany. Shoda panuje v tom, že si bránící se musí být vědom, že podmínky nutné obrany jsou dány.¹³⁴ Část teorie vyžaduje také volní složku obranného jednání – hovoří o *obranném úmyslu*¹³⁵, případně o „*vůli k obraně*“.¹³⁶ Otázkou je, k čemu by se měla vůle vztahovat. Zda k samotnému faktu jednání vůči útočníkovi (tj. nějak k obraně přispět), či ke způsobenému následku (účinku).

První požadavek – aby nutnou obranou bylo ospravedlněno toliko počínání, které si jednající předsevzal v záměrné snaze o odražení útoku – je odůvodněn tím, že není chráněno jednání, které k tomuto účelu přispělo čistě náhodně, ač bylo zaměřeno jiným směrem než k odvracení útoku. Není tak například nutnou obranou kryto jednání pomocníka, který náhodně autem srazí hlavního pachatele prchajícího s odcizenou věcí z místa činu.¹³⁷

Lze však jednoznačně vyloučit druhý požadavek, tj. aby byl kryt jen úmyslný následek. Jak dokládá rozhodnutí Rt 12/83, jestliže je následek způsoben jednáním podniknutým k obraně, nezáleží na tom, zda je způsoben úmysl-

¹³³ KUCHTA (1999, s. 26).

¹³⁴ KUCHTA (1999, s. 160).

¹³⁵ CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 25) a naprosto totožně ŠÁMAL a kol. (2004, s. 127).

¹³⁶ SOLNAŘ (1972, s. 106), obdobně ŘÍHA (2006, s. 59).

¹³⁷ Lze však uvést i příklady, které mohou být poněkud sporné. Např. zedník, který z lešení sleduje vyloupení banky naproti přes ulici a chtěl by nějak zasáhnout, přičemž bez jeho vůle na utíkajícího lupiče spadne prkno, které tento zedník předtím špatně přivázal. Klíčové v takovém případě bude, že následek vzešel z jednání, které nebylo předsevzato k nutné obraně a pachatel si obranný následek v době jednání nepředstavoval ani jako možný. Čistě náhodný výsledek, že byl prknem zasažen zrovna útočník (přičemž zasažen mohl být kdokoliv jiný, kdo by zrovna šel pod lešením), by neměl zbavovat trestní odpovědnosti. K tomu, že tu byl objektivní stav nutné obrany, je ovšem možno přihlídnout při rozhodování o trestní sankci.

ně nebo z nedbalosti, jsou-li splněny další podmínky nutné obrany¹³⁸ (obdobně z opačné pozice – obhajujíc úmyslné způsobení následku – rozhodnutí NS sp. zn. 7 Tdo 461/2004).

Z hlediska subjektivní stránky se po osobě jednající v nutné obraně žádá, aby si byla vědoma, že jsou dány podmínky nutné obrany¹³⁹, a chtěla za těchto podmínek jednat.¹⁴⁰ Případná další pohnutka než obranná (např. touha po dobrodružství, popularitě i msta) nevylučuje sama o sobě nutnou obranu.¹⁴¹

Otázkou hodnou rozřešení na konec tohoto pododdílu je, jak posoudit jednání toho, kdo napadá jinou osobu, aniž ví, že jsou objektivně splněny všechny podmínky kvalifikující ji jako útočníka.¹⁴² Teorie shodně takovou situaci posuzuje jako *negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost*. Podle převážné části nauky jde o nezpůsobilý pokus¹⁴³, někteří autoři upřednostňují dokonaný trestný čin.

¹³⁸ V daném případě chtěl obránce použít pušku pouze k zastrašení útočníka, domnívaje se, že není nabitá, aniž by to ověřil. Poté, co stiskl spoušť, ovšem vyšla střela, která útočníka poranila. Nejvyšší soud SSR přijal následující závěr: podmínky nutné obrany jsou splněny, i když napadený zamýšlel užití mírnějšího způsobu obrany, než jaký omylem skutečně použil, pokud obrana skutečně použitá vyhovuje podmínce přiměřenosti (není zcela zjevně nepřiměřená). Obdobně rozhodnutí německého Spolkového soudního dvora (1 StR 48/01): „*Jestliže by jednání bránící se osoby bylo při úmyslném vystřelení na útočníka odůvodněné, pak musí odůvodnění platit také tehdy, jestliže se bránící se osoba rozhodne pro svou obranu užít mírnější prostředek a útočník, jako v tomto případě, při zamýšlené hrozbě střelnou zbraní utrpí smrtelné zranění, neboť ze strany osoby poskytující pomoc v nouzi dojde neúmyslně k vypálení rány.*“ Citováno podle článku autorů LINHART a HLADKÝ (2002).

¹³⁹ Rt 12/83: „*postačuje, aby bránící se věděl, že odvrací přímo hrozící anebo trojící útok, jaká je intenzita použité obrany a jaké následky může vyvolat.*“

¹⁴⁰ SOLNAŘ a kol. (2003, s. 153), ŘÍHA (2006, s. 59), NOVOTNÝ, O. a kol. (2007, s. 251) a další.

¹⁴¹ CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 25), SOLNAŘ a kol. (2003, s. 153).

¹⁴² Např. osoba A vykrade dům osoby B. Když utíká z domu s kořistí, napadne ho B, protože se již dlouho domnívá, že mu A „chodí za ženou“.

¹⁴³ ŘÍHA (2006, s. 55)

ŘÍHA (2004, pozn. pod čarou č. 96) považuje za teoreticky správnější první řešení, vycházející z logické analogie pozitivního skutkového omylu o okolnostech zakládajících trestnost. Zajímavý příklad, který svědčí tomuto řešení, i když se nevztahuje k nutné obraně, uvádí JELÍNEK (in tentýž a kol., 2006, s. 230): pachatel se mylně domnívá, že neoprávněně podniká, a mezitím mu byla udělena koncese.

KRATOCHVÍL (in tentýž a kol., 2003, s. 274) soudí, že v případě negativního omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost jde o dokonáný trestný čin a podepírá svůj názor příkladem, kdy je útočník v rámci jen objektivní obrany úmyslně usmrčen. Tedy v případě, kdy pachatel po objektivní i subjektivní stránce způsobil, co způsobil chtěl, vede řešení založené na nezpůsobilém pokusu k absurdní právní kvalifikaci činu (pokus).¹⁴⁴

Z výše uvedeného je vidět, že obě řešení posuzování negativního skutkového omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost mají své nevýhody. Jedno nedostatečně reflektuje možnost skutečného dokonání trestného činu a druhé nevyhovuje tam, kde omyl spočívá na existenci či neexistenci povolení. Domnívám se, že řešení bude spočívat v kompromisní variantě. V každém případě je nutno zkoumat, zda mohlo objektivně dojít k dokonání trestného činu. Pokud ano, půjde o dokonáný trestný čin, pokud ne půjde o (nezpůsobilý) pokus. Druhý případ bude platit tam, kde pachateli neznámou skutečností vylučující protiprávnost bude existence souhlasu, ať už ve formě úředního povolení nebo svolení poškozeného¹⁴⁵. V ostatních případech nebude patrně možnost dokonání trestného činu vyloučena.

¹⁴⁴ Pojmovou vlastností pokusu je právě nedostatek dokonání. Srov. JELÍNEK a kol. (2006, s. 270) a NOVOTNÝ, O. a kol. (2007, s. 300).

¹⁴⁵ Např. pokus o znásilnění spící dívky, která však spánek jen předstírá a s jednáním pachatele souhlasí. Nebo mladík šířící na internetu prostřednictvím výměnné sítě autorské dílo, netuše, že jeho autor poskytl svolení k jeho volné distribuci.

iii.2.5.2

Putativní nutná obrana

Putativní nutná obrana souvisí s otázkou reálnosti útoku. K aktivování práva nutné obrany se vyžaduje naplnění jak subjektivní, tak i objektivních podmínek. Pokud útok existuje pouze ve fantazii obránce, dá se sice hovořit o splnění subjektivní podmínky (představa bránící se osoby o útoku a vůle proti němu jednat), ovšem objektivní podmínka nutné obrany – přítomný útok na zájmy chráněné trestním zákonem – splněna není.¹⁴⁶ I tak právo k takové situaci přihlíží, neboť v pachatelově činu chybí negativní nebo bezohledný postoj k hodnotám chráněným trestním zákonem – z nějakého důvodu¹⁴⁷ se domnívá, že pouze reaguje na útok. Vychází se ze zásad o skutkovém omylu. Pachatel není odpovědný za úmyslný trestný čin, jehož se v domnělé obraně dopustí. Omluvena nicméně není jakákoliv mylná domněnka. Kde pachatel podle svých osobních poměrů a okolností vědět měl a mohl, že nejde o útok skutečný, přichází v úvahu odpovědnost za nedbalostní trestný čin (zpráva trestního kolegia NS ČSR, sp. zn. Tpj 59/83).

¹⁴⁶ Poněkud matoucím dojmem (srov. KUCHTA, 1999, s. 132) působí v komentáři (ŠÁMAL a kol., 2004, s. 123) věta „útok nemusí být skutečný“, která je doslovně převzata z článku CÍSAŘOVÁ a ČÍŽKOVÁ (1986, s. 28). Lze jednoznačně odmítnout závěr, že právo nutné obrany (se všemi důsledky z toho plynoucími) by mohlo být založeno na útoku neexistujícím v realitě, ale toliko ve fantazii (shodně např. rozhodnutí NS pod sp. zn. Tzv 78/57, výňatek publikován ve sbírce FENYK a ILLKOVÁ, 1995, s. 98). K tomu se ostatně autoři (autorky) této věty ani nehlásí, uzavírajíc shodně s obecně panujícím názorem, že případy putativní obrany se posuzují podle obecných zásad o skutkovém omylu. Proto se touto větou patrně míní to, že mohou nastat případy, kdy se někdo brání útoku, který není skutečný a existuje pouze v jeho představách.

¹⁴⁷ Do úvahy připadají jednání, která se zdánlivě jeví jako útoky, nejsou však jako útoky vážně míněny a nehrozí z nich nebezpečí chráněným zájmům. Např. napadení v žertu, gesta podobná útoku po předchozím konfliktu nebo výhrůžce apod. Pokud mylná domněnka není důvodná, o putativní obranu vůbec nepůjde a pachatel bude odpovědný podle obecných zásad (srov. přiměřeně rozhodnutí NS pod. sp. zn. 8 Tdo 1487/2008).

Domnělá obrana není důvodem vylučujícím protiprávnost, a proto, je-li jednání v ní podniknuté zároveň nebezpečné pro společnost (nikoliv zcela nepatrně), je vlastně útokem a může být odvráceno v nutné obraně (rozh. NS sp. zn. Tzv 78/57).

Sporné by se na první pohled mohlo jevit, zda a jakým způsobem je možno vykročit z mezí putativní obrany. Není ovšem důvodu, proč zvýhodňovat domnělého před skutečným obráncem. Domnělý obránce je částečně omluven (mimo možnost nedbalostního deliktu) v rozsahu, ve kterém dodržel hranice putativní obrany (tedy podle toho, jak se mu zdály v jeho představě), jinak, bude-li exces zaviněný, bude odpovídat podle zásad o vybočení z mezí nutné obrany (viz Rt 12/54 a následující kapitolu).¹⁴⁸

¹⁴⁸ SOLNAŘ a kol. (2003, s. 156).

KAPITOLA IV.

VYBOČENÍ Z MEZÍ NUTNÉ OBRANY

iv.1

Obecně o vybočení z mezí nutné obrany

Obránce může reagovat na útok různým způsobem vč. útěku, přivolání pomoci apod. Jestliže se však brání způsobem, který má podobu trestného činu, je důvodné a žádoucí, aby mu objektivní právo za tímto účelem stanovilo jisté hranice. Nutná obrana je sice právem, nikoliv však neomezeným. Je limitována především útokem, jeho intenzitou i trváním. Tam, kde se obránce těchto limitů drží, právo jeho jednání ospravedlňuje (jde o jednání po právu), platné trestní právo řeší však i situace, kdy jsou některé podmínky nutné obrany dodrženy, zatímco jiné jsou porušeny. Hovoří se o tzv. vybočení z mezí nutné obrany.

Za vybočení z mezí nutné obrany jsou teorií i soudní praxí uznávány případy, kdy

- a) bránící se osoba překročila časové meze nutné obrany, tzn. obranné jednání bylo provedeno v době, kdy útok ještě bezprostředně nehrozil, nebo již skončil (*extenzivní exces*),
- b) obránce překročil meze obrany co do intenzity, obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku (*intenzivní exces*).¹⁴⁹

Jaké jsou podmínky a meze nutné obrany vč. toho, kdy budou nebo nebudou překročeny, bylo vyloženo v rámci předchozí kapitoly¹⁵⁰. Tato kapitola se zaměřuje na společné zásady platící pro posuzování excesu a jeho problematická místa.

To, že byl čin jinak trestný podniknut v rámci nutné obrany, je třeba považovat za výjimku z jeho obecné trestnosti. Proto, kde je rámeček nutné obrany

¹⁴⁹ VOKOUN (2007, s. 278), ŠÁMAL a kol. (2004, s. 127).

¹⁵⁰ Pro extenzivní exces a časové meze nutné obrany srov. výklad v oddíle iii.1.4 (Přítomnost útoku), k mezím intenzity obrany srov. oddíl iii.2.3 (Přiměřenost obrany).

překročen, nastupuje trestní odpovědnost podle obecných zásad. Přitom bývá zohledněn fakt, že určité podmínky nutné obrany jsou splněny, což má nepochybně vliv na povahu a závažnost činu. Nadto je ve zvýhodnění osob, které se dopustili trestného činu při překročení mezí nutné obrany, sledováno posílení vlastní účinnosti institutu nutné obrany, který má cílit na ochranu vybraných právních statků před kriminalitou. Těžko lze očekávat občanskou účast na ochraně jiných, než vlastních statků při vědomí přísné sankce, dojde-li k excesu třeba jen z nedbalosti.¹⁵¹

V historii se v různých jurisdikcích vyvinula různá pojetí řešení excesu. Např. ruské právo konstruuje zvláštní privilegované skutkové podstaty.¹⁵² Některé úpravy vylučují trestní odpovědnost v závislosti na druhu afektu, v důsledku kterého došlo k překročení mezí nutné obrany (srov. následující podkapitolu). Platné české právo umožňuje zohlednit exces předně jako polehčující okolnost při výměře trestu,¹⁵³ uplatnit se též mohou další zmírňující opatření – mimořádné snížení trestu,¹⁵⁴ příp. upuštění od potrestání.¹⁵⁵

¹⁵¹ VOKOUN (1989, s. 79).

¹⁵² Srov. ustanovení ruského trestního zákoníku z r. 1996: § 108 pro případ vraždy spáchané při překročení mezí nutné obrany a § 114 upravující úmyslné těžké a středně těžké ublížení na zdraví.

¹⁵³ Viz § 33 písm. f) TZ 1961 a § 41 písm. g) TZ 2009, v úvahu podle okolností připadají též polehčující okolnosti další, např. § 33 písm. a) TZ 1961 a § 41 písm. b) TZ 2009.

¹⁵⁴ Viz § 40 TZ 1961 (§ 58 TZ 2009).

¹⁵⁵ § 24 TZ 1961 (§ 46 TZ 2009). VOKOUN (1989, s. 72) upozorňuje na problematiku místa institutu upuštění od potrestání pro nutnou obranu, zejm. v souvislosti s požadavkem „litování činu“ a „účinné snahy po nápravě“. Není zřejmé, v čem by měly spočívat, zvláště dojde-li k překročení mezí z nedbalosti. Tato výtku zůstává i nadále platná vůči úpravě v novém trestním zákoníku. TZ 2009 nicméně podmínky upuštění od potrestání zpřesňuje a umožňuje jeho uplatnění toliko u přečinů, čímž se rozumí trestné činy nedbalostní a ty úmyslné, u nichž horní hranicí trestní sazby nepřevyšuje pět let (srov. dosavadní navýsost neurčité kritérium činů menší nebezpečnosti pro společnost). Mezi přečiny náleží např. ublížení na zdraví (§ 146 odst. 1 a 2) nebo usmrcení z nedbalosti (§ 143 odst. 1).

Problematické je podle čeho posuzovat *subjektivní stránku* činů spáchaných při překročení mezí nutné obrany. Zda podle vztahu k samotnému vykročení, nebo podle vztahu ke znakům trestného činu v překročení spáchaného (tj. zejména k následku).

Podle prvního řešení, které zastávala starší judikatura (Rt 12/54¹⁵⁶), půjde o úmyslný trestný čin v případě úmyslného překročení mezí nutné obrany. Pokud byly meze překročeny z nedbalosti, čin bude kvalifikován jako nedbalostní. Bez ohledu na zavinění ve vztahu k následku. Toto řešení není v rozporu se zásadou odpovědnosti za zavinění jen zdánlivě. Ustanovení o úmyslu¹⁵⁷ i nedbalosti¹⁵⁸ se vždy vztahují právě k následku, považující zjevně následek za obligatorní znak.¹⁵⁹ Toto řešení nebude vyhovovat ani při doplnění, že zavinění k následku musí být dáno, jen nezáleží na jeho formě (úmyslné/nedbalostní). V takovém případě by byli bezdůvodně znevýhodněni ti, kdož překročili meze nutné obrany úmyslně a přitom následek byl způsoben z pouhé nedbalosti (odpovědnost za úmyslný trestný čin).¹⁶⁰

Druhé řešení, které staví pouze na zavinění následku ponechávajíc stranou, jaké zavinění se vztahuje k excesu, zase nečiní rozdílu mezi tím, pokud někdo vybočí z mezí nutné obrany úmyslně (např. z pomstychtivosti), nebo z nedbalosti (např. v případě omylu).¹⁶¹

¹⁵⁶ Podle výňatku obsaženého ve sbírce FENYK a ILLKOVÁ (1995, s. 97).

¹⁵⁷ § 4 TZ 1961 a § 15 TZ 2009.

¹⁵⁸ § 5 TZ 1961 a § 16 TZ 2009.

¹⁵⁹ VOKOUN (1989, s. 68).

¹⁶⁰ KUČHTA (1999, s. 167). Např. pachatel, jenž by poté, co byl útok odražen a útočníci se dali na útěk, chtěl použít střelnou zbraň jen k jejich zastrašení a nevědom si (ač měl a mohl) faktu, že ve zbrani jsou ostré náboje, jednoho z nich zastřelil. Pokud by takto zasáhl útočníka, odpověděl by nejspíš za zločin vraždy (§ 140 TZ 2009), příp. zabití (§ 141 TZ 2009), pokud neútočníka za přečin usmrcení z nedbalosti (§ 146 TZ 2009). Srov. z toho plynoucí různé důsledky např. pro možnost upuštění od potrestání podle TZ 2009 (§ 46), viz pozn. č. 155.

¹⁶¹ VOKOUN (1989, s. 66).

Patrně ideální řešení spočívající v syntéze obou shora uvedených řešení předkládá VOKOUN (1989, s. 69), který navrhuje zohledňovat jak zavinění vztahující se k překročení mezí, tak k následku. Základem je princip, který lze označit jako *princip nejužšího bodu* nebo *princip nejslabšího článku*. Rozhodující je totiž ten subjektivní vztah, který vykazuje nejmenší míru zavinění (včetně nulového). Je-li tedy buď překročení mezí, nebo způsobení následku nezaviněné, nepůjde vůbec o trestný čin. Bude-li jedno ze zavinění nedbalostní a druhé úmyslné, připadá v úvahu pouze nedbalostní trestný čin. Odpovědnost za úmyslný trestný čin je tedy možná pouze v případě, že jak exces, tak následek jsou zaviněny úmyslně. Dodatečně se k tomuto řešení přihlásila i judikatura, jak dokládají publikovaná rozhodnutí Rt 16/94 a Rt 20/08.

iv.2

Kauza astenického excesu

Kromě excesu extenzivního a intenzivního, rozlišuje teorie podle druhu afektu, který k překročení mezí vede, také

- a) *exces jarý (stenický)*, je-li z mezí nutné obrany vybočeno z hněvu, škodolibosti, pomstychtivosti apod. a
- b) *exces chabý (astenický)*, je-li důvodem poděšení, strach nebo úlek aj.

Právní úpravy často na astenický afekt pamatují a normují ho zásadně jako omluvný důvod. Staré rakouské právo (TZ 1982) astenický exces uvádělo jako případ spravedlivé nutné obrany vylučující tzv. zlý úmysl (§ 2 písm. g in fine). Nešlo však o okolnost vylučující protiprávnost, nýbrž toliko o důvod omluvný¹⁶², vylučující pouze trestnost za úmyslný trestný čin, vykročil-li pachatel z mezí nutné obrany z poděšení, strachu nebo leknutí. Jeho jednání však mohlo být trestáno jako nedbalostní delikt, pokud mohla být nedbalost spatřována

¹⁶² Srov. PRUŠÁK (1912, s. 155): „Překročí-li kdo meze [nutné obrany], jedná bezprávně [...]“ MIŘČKA (1932, s. 67) uvádí, že astenický exces je zásadně „*bezrestný*“, přičemž obrana proti excesu je přípustná (s. 66).

právě ve vykročení z mezí nutné obrany (mohl si vykročení být vědom).¹⁶³ Zakotvení astenického excesu představovalo nejvýraznější zohlednění subjektivního hlediska, v jinak poměrně objektivně chápané potřebnosti nutné obrany.¹⁶⁴

Od TZ 1950 nebylo speciální zvýhodňující ustanovení o astenickém excesu v trestním zákoně obsaženo. Znovu se objevilo až v později zamítnutém návrhu trestního zákoníku z roku 2004 (sněmovní tisk č. 744), který v § 29 obsahoval odstavec 3 následujícího znění: „*Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.*“ V TZ 2009 byl tento odstavec vypuštěn.

Proti tomuto ustanovení se vzápětí zvedla kritika, zaměřující se mj. na zařazení astenického excesu mezi okolnosti vylučující protiprávnost a z toho plynoucí nemožnosti obrany proti i zcela zjevnému excesu z podmínek původní obrany.¹⁶⁵ Takový argument by byl oprávněný, za předpokladu, že by astenický exces byl skutečně normován jako ospravedlňující důvod. Taková interpretace tohoto ustanovení však není samozřejmá a sama marginální rubrika ho, podle mého názoru, ještě neodůvodňuje. Čistě jazykový výklad spíše nahrává okolnosti vylučující trestnost (arg. „*ten, kdo odvrací [...] není trestný*“ oproti slovům prvního odstavce „*čin [...] není trestným činem*“).¹⁶⁶

¹⁶³ MÍŘIČKA (1932, s. 67) a judikáty Rt 3791/29 a Rt 969/22.

¹⁶⁴ Srov. výklad v pododdílu iii.2.3.1.

¹⁶⁵ KUČTA (2003b).

¹⁶⁶ Uvedený výklad podporuje i hlavní autor návrhu ŠÁMAL (2006), který přiznává inspiraci německou úpravou, přičemž institut měl přinést „*bezrestnost pachatele, který jednal v rámci excesu z nutné obrany, pro který by byl jinak trestný, z důvodů [...] silného rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeného útokem, tedy pro okolnosti vylučující subjektivní vinu.*“ V dalším odstavci však poněkud matoucím způsobem připouští argument, který návrhu vytýkal postavení astenického afektu jakožto okolnosti vylučující protiprávnost, za relevantní („*obránce by nebyl trestný a jeho jednání by nebylo protiprávní*“). Toto vyjádření budí dojem, že se v něm zaměňují dva pojmy s různým obsahem – trestnost (ve smyslu trestní odpovědnosti pachatele) a protiprávnost (vyjadřující rozpor jednání s právem). Je-li vyloučena trestnost pachatele, není automaticky

Další protiargument se zaměřoval na samu podstatu institutu, který je založen na přítomnosti jednoho druhu afektu. Obráncovu mysl mohou však současně rozrušovat i stenické afekty (zlost, škodolibost, zášť aj.), které by samy o sobě neměly pachatele zprostit trestní odpovědnosti. Námitka směřovala zejména vůči založení otázky trestnosti/beztrestnosti na přítomnosti jednoho druhu afektu a nemalým obtížím, jež jsou v praxi spojeny se zjišťováním vnitřního stavu jednajících osoby, natož různých druhů afektů, které mohou působit vzájemně. To by při uplatňování zásady *in dubio pro reo* mohlo vést ke zneužívání této úpravy.¹⁶⁷ Zde by nepochybně záleželo na tom, jak by byla tato úprava uplatňována v praxi. ŘÍHA (2008, s. 292) předpokládá obdobnou aplikaci jako u ostatních okolností vylučujících trestní odpovědnost (např. nepřičetnosti nebo nevyvarovatelného omylu), tedy, že se u omluvných afektů musí nepochybně prokázat jejich přítomnost, neboť se vychází z toho, že nejsou dány. Dokazovat by se přitom měly pouze v případě, pokud jejich existenci nasvědčují určité skutečnosti. Pokud jde o komplexní působení různých afektů, německé soudní praxe nevyžaduje, aby omluvný afekt byl hlavní, nebo dokonce výlučnou příčinou excesu. Postačuje, pokud byly důvodně vyvolány útočnickovým jednáním.¹⁶⁸

Poslední a asi nejpádňější je Dolenského argument, že české trestní právo „připouští nutnou obranu v tak širokých mezích, že ustanovení o beztrestnosti [...] některých případů excesu není naléhavě nutné“.¹⁶⁹ Zahraniční úpravy reglementující beztrestnost astenického excesu zpravidla obsahují přísnější meze dovolené intenzity nutné obrany.¹⁷⁰ České právo, příznačné benevolencí vůči případnému

vyloučena i protiprávnost jednání (jako tomu je v opačném případě), srov. např. putativní nutnou obranu nebo nevyvarovatelný právní omyl.

¹⁶⁷ KUCHTA (2003b) a JELÍNEK a kol. (2006, s. 254).

¹⁶⁸ Srov. LINHART a HLADKÝ (2002).

¹⁶⁹ Citováno podle KUCHTA (1999, s. 175).

¹⁷⁰ Např. německý StGB (1871) požaduje, aby obrana byla potřebná k odvrácení útoku. Obdobně rakouský StGB (1974) vyžaduje od obrany nutnost k odvrácení útoku. Pokud hrozila

obránci, umožňuje značnou část těchto případů, které jiné zákoníky omlouvají teprve v rámci astenického excesu, zahrnout pod obranu ne zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.

Navíc nový trestní zákoník více diferencuje jednotlivé skutkové podstaty trestných činů proti životu a zdraví, pro případ excesu (byť nikoliv ideálně) umožňuje upuštění od potrestání u nedbalostních a méně závažných úmyslných trestných činů.¹⁷¹ Pozitivem v tomto směru je zakotvení privilegované skutkové podstaty trestného činu zabití (§ 141), který postihuje případy, kdy někdo úmyslně usmrtí jiného v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. Astenický afekt se tak do zákona dostal na jiném místě než v návrhu z roku 2004, nikoliv jako důvod vylučující trestnost, ale jako důvod trestnost podstatně snižující. Paradoxně však fakt způsobení v důsledku astenického afektu není stejně zohledněn u jiných následků. Pokud obránce v astenickém excesu např. úmyslně způsobí útočníkovi těžkou újmu na zdraví (§ 145) bude podléhat přísnější základní trestní sazbě (3–10 let), než pokud jej úmyslně usmrtí (§ 141, sazba 3–8 let). Ještě výrazněji vynikne tento paradox, jestliže při úmyslném těžkém ublížení na zdraví způsobí smrt z nedbalosti (§ 145 odst. 3, sazba 8–15 let). To je dokladem nekonceptního přístupu k astenickému excesu v TZ 2009.

Jak připomíná ŘÍHA (2008, s. 292), lze si i při tak volném pojetí mezí nutné obrany, jaké je obsaženo v českém trestním právu, uvažovat o případech excesu

jen nepatrná újma, nesmí být obrana nepřiměřená (srov. analogické řešení nutné obrany v § 2766 vládního návrhu nového občanského zákoníku). Švýcarský trestní zákoník (1937) umožňuje odvrátit útok způsobem přiměřeným okolnostem. Francouzský Code Pénal (1994) usuzuje na exces, jestliže prostředky obrany nejsou přiměřené závažnosti útoku. Polské právo (zákoník z roku 1997) považuje za exces, užije-li pachatel způsob obrany nesouměřitelný s nebezpečností útoku. Obdobně široké meze jako český zákoník obsahuje slovenský trestní zákoník (2005), podle něhož nesmí být obrana „celkom zjavne neprimeraná útoku“.

¹⁷¹ Srov. předchozí podkapitulu, zejm. pozn. č. 155.

za výše uvedených astenických afektů způsobených útokem hodných zohlednění.¹⁷²

Z výše uvedených důvodů se domnívám, že je žádoucí, aby nový trestní zákoník přistupoval k otázce astenického excesu koncepčněji a obsahoval speciální ustanovení tuto problematiku upravující.

¹⁷² Omluvný astenický exces často pokrývá případy, kdy je obránce překvapen útočníkem u sebe doma a zvláště v noci, tedy v případech, kdy nelze od bránícího se očekávat uvážlivé jednání. Srov. LINHART a HLADKÝ (2002) a přiměřeně též Rt 12/83, skutkové okolnosti rozhodnutí pod sp. zn. 6 T 94/81 vylíčené ve zprávě o výsledcích průzkumu soudní praxe NS ČSR pod sp. zn. Tpj 59/83 (dostupná v systému ASPI). Francouzský trestní zákoník z r. 1994 sice ustanovení o astenickém excesu neobsahuje, rozšiřuje však oprávněnost nutné obrany o případy, kdy obránce v noci odráží vstup do obydlí spáchaný vloupáním, násilím nebo lstí (čl. 122-7).

KAPITOLA V.

SAMOČINNÁ OBRANNÁ ZAŘÍZENÍ

Naprosto samostatnou problematikou je otázka instalace samočinných obranných zařízení, rozumí se jimi „*předem a preventivně instalovaná zařízení, jejichž účelem je odrazit budoucí útok na určitém místě bez součinnosti člověka-obránce.*“¹⁷³ Patří sem kupř. samostřily, různorodé druhy pastí, elektrická oplocení nebo i hlídací psi.

Přístupy k samočinným obranným zařízením jsou různé a liší se podle právních oblastí, ba i v nahlížení jednotlivých autorů.¹⁷⁴ Tam, kde jejich instalace není vylučována, jsou považovány za zvláštní případ nutné obrany (příp. její analogii) a podle jejich podmínek taky posuzovány. Zákony instalaci a fungování obranných zařízení v převážné většině neupravují.¹⁷⁵

V české teorii ani soudní praxi nejde o problematiku nijak novou. Oprávněnost nutné obrany prostřednictvím obranných zařízení uznává již PRUŠÁK (1912, s. 151).¹⁷⁶ V současnosti převládá stanovisko, podle něhož nelze instalaci ani používání těchto zařízení zcela vylučovat, neboť v platném právu neexistuje předpis, který by jejich umístování obecně zakazoval. Vyžaduje se nicméně, aby jejich činnost splňovala podmínky a meze platné pro nutnou obranu, tzn.

¹⁷³ VOKOUN (2007, s. 278).

¹⁷⁴ Srov. DOLENSKÝ a NOVOTNÝ, F. (1998).

¹⁷⁵ Výjimkou je texaský trestní zákoník z r. 1973, který v § 9.44 upravuje užívání zařízení určených k ochraně hmotného majetku. Posuzování subjektivní stránky uživatele vztahuje k době, kdy bylo zařízení instalováno, nikoliv k momentu, kdy dojde k jeho aktivaci. Užívání těchto zařízení je podmíněno tím, že 1) zařízení není navrženo tak, aby způsobilo smrt nebo těžkou újmu na zdraví, příp. uživatel neví o tom, že zařízení vytváří podstatné nebezpečí způsobení takového následku a 2) užití zařízení je přiměřené všem okolnostem, jak si je uživatel představuje v době instalace zařízení.

¹⁷⁶ Užití obranných zařízení je podle něj oprávněné, pokud mají působit teprve v okamžiku bezprávného útoku a neohrožují bezpečnost nezúčastněných osob nebo jejich majetku.

a) aby se aktivovaly jen v případě protiprávního útoku na zájem chráněný trestním zákonem a

b) jejich účinek nebyl zcela zjevně nepřiměřený způsobu tohoto útoku.¹⁷⁷

Z těchto požadavků je možno vyvodit, jaké komplikace mohou být s užíváním těchto zařízení spojeny. První z nich by mohlo být dodržení časových mezí nutné obrany – v době jednání obránce, kdy je zařízení instalováno, ještě žádný útok bezprostředně nehrozí. Takové jednání je však třeba považovat za toliko přípravné, přičemž judikatura přípravu obránce na případný útok připouští (srov. Rt 49/70). Nadto samotnou instalací zařízení se ještě nezasahuje do právní sféry útočnicka, k tomu dochází až při aktivaci zařízení, tedy v momentě, kdy už útok probíhá.¹⁷⁸

Druhým problémem je, že zařízení nemůže rozlišovat protiprávní útok (do objektu se pokouší dostat např. zloděj nebo žhář) od jednání, která nejsou vedena se zlým úmyslem (např. dítě, které ze zvědavosti přeleze plot; milenci, kteří vlezou na seník), nebo dokonce jednání oprávněných (např. provedení domovní prohlídky, nebo pokud do hořícího domu vnikne hasič). Obranné zařízení představuje nebezpečí pro každého, kdo s jeho fungováním není obeznámen.¹⁷⁹ Proto se v literatuře vyžaduje umístění varovných znamení na tato zařízení upozorňující¹⁸⁰ a dostatečné zabezpečení proti volnému vstupu (zejména dětí a osob, které nejsou s to varovná znamení vnímat – negramotných nebo nevidomých).¹⁸¹

Z hlediska podmínky sub b) může být jistým komplikujícím faktorem i neschopnost automatického zařízení přizpůsobovat svou účinnost způsobu úto-

¹⁷⁷ VOKOUN (2007, s. 278).

¹⁷⁸ KUČTA (1999, s. 127).

¹⁷⁹ VOKOUN (2007, s. 279) a DOLENSKÝ a NOVOTNÝ, F. (1998).

¹⁸⁰ Srov. § 335 a § 336 písm. e) TZ 1852 upravující trestní odpovědnost, byla-li způsobena újma na zdraví nebo smrt (nebo i nebezpečí jejich vzniku), jestliže „se nedají výstražná znamení při nalícení chytacích želez, léček, vlčích jam a samostřelů“.

¹⁸¹ SOLNAŘ a kol. (2003, s. 154).

ku. Lze nicméně dopředu odhadnout jaké hodnoty budou chráněny (nedotknutelnost obydlí a lidé uvnitř vs. staré železo v kůlně) a jaká bude přístupnost k samočinnému zařízení (např. elektrický plot u cesty vs. pes v zavřeném domě) a tomu adaptovat i jeho účinek.

Trestněprávní nauka tak užívání samočinných zařízení k ochraně připouští jako legitimní, pokud splňují výše uvedená kritéria. Současná civilistika se touto problematikou zabývá jen okrajově. Komentář ŠVESTKA a kol. (2008) výsledky teorie trestního práva nereflektuje a uvádí užití samostřílu proti hrozícímu útoku zloděje jako jeden z příkladů nepřiměřené svépomoci, opíraje údajně toto stanovisko o starší judikát. Jde zřejmě o citaci právní věty civilního rozhodnutí Rc 11388/32, která je však vytržena z kontextu.¹⁸² Soud v tomto případě nevyloučil užívání samostřílu jako takové, neuznal však přiměřenost ochrany samostřílem, kterým mohl být zloděj sena těžce (!) poškozen. Nadto soud vycházel ze skutečnosti, že žalovaný porušil povinnost upozornit varovným znamením na umístění obranného samostřílu stanovenou tehdejšími trestními právy.¹⁸³ Zdá se tedy, že tento argument, opřený o nepřesnou citaci zmíněného rozhodnutí, neobstojí a není důvodu, proč by v otázce legitimacy samočinných obranných zařízení neměla nauka občanského práva přihlížet k závěrům trestněprávním.¹⁸⁴

¹⁸² V tomto případě soudy posuzovaly případ, kdy žalovaný umístil na seník samostříl poté, co pozoroval, že se mu seno pravidelně ztrácí. Samostříl byl nabyt lehkými broky. Ty však žalobce, jenž v noci „*ve zlodějském úmyslu*“ vlezl na seník, závažně poranily, neboť ho trefily do oka.

¹⁸³ Viz pozn. č. 180. Zajímavé je, že soud poměřoval přiměřenost samostřílu jak občansko-právním ustanovením o svépomoci, tak ustanovením o nutné obraně z TZ 1852. V meritu věci nakonec soud shledal spoluvinu žalobcovu v tom, že vlezl v noci na cizí seník, kde neměl co dělat (soudy nižších instancí uznávaly žalobcovu obranu prostřednictvím samostřílu jako oprávněnou, a náhradu škody tudíž nepřiznávaly).

¹⁸⁴ Pokud jde o nutnou obranu, civilistika z trestního práva jinak vychází. Srov. např. výčet prakticky jen rozhodnutí trestních soudů ke krajní nouzi a nutné obraně v komentářích pod § 418 OZ, viz ELIÁŠ a kol (2008, s. 785 an.) a ŠVESTKA a kol. (2008, s. 1057).

Dříve publikovaná literatura zpravidla vycházela z nedostatku relevantních trestních judikátů. V posledních letech se však české trestní soudy zabývaly otázkou automatických obranných zařízení ve dvou případech, které se setkaly se značnou mediální odezvou.

V prvním případě¹⁸⁵ Nejvyšší soud neuznal nastražení výbušného systému, který je užíván k ochraně majetku a který se aktivuje automaticky při vstupu cizí osoby do objektu, za jednání, které by splňovalo podmínky nutné obrany či krajní nouze (sp. zn. 6 Tdo 66/2007). Hlavním problémem byl mimořádný nepoměr mezi způsobeným následkem (těžkou újmou na zdraví) a hrozící škodou (odcizení majetku velmi malé hodnoty). Nicméně v rozporu se závěry nauky, podle níž je rozhodující okamžik spuštění zařízení, vzal soud v samotné právní větě za stěžejní argumentaci, že „v době instalace [sic!] tohoto zařízení [...] se ze strany poškozeného nejednalo o útok, který bezprostředně hrozil nebo tval“. Závažné připomínky proti tomuto odůvodnění byly ostatně důvodem, proč nakonec toto rozhodnutí nebylo schváleno ke zveřejnění v oficiální sbírce.¹⁸⁶

Zatím byla zmíněna pouze judikatura, která buď užití samočinného obranného zařízení neuznává za přiměřený způsob obrany, nebo ho za obranu nepovažuje vůbec. Jinak tomu je v posledním rozhodnutí, které bude v této kapitole citováno. Okresní soud Plzeň-město v rozsudku pod sp. zn. 37 T 33/2005¹⁸⁷ po-

¹⁸⁵ Soud posuzoval tyto skutkové okolnosti: obviněný instaloval nástražný výbušný systém pod podlahu dřevěné kůlny, která se nacházela v zahrádkářské kolonii na jeho pozemku vedle chaty. Učinil tak v reakci na to, že jeho chata byla opakovaně vykradena, aniž by kdy byla přes pomoc policie zjištěna totožnost pachatele. Když v posuzovaném případě poškozený přelézl oplocení pozemku a následně otevřel dveře kůlny, kde chtěl odcizit „nějaký hliník“, došlo ke spuštění nástražného výbušného systému a výbuch mu způsobil těžké zranění levé nohy, která musela být později pod kolenem amputována.

¹⁸⁶ O poradě trestního kolegia NS referuje ŠÁMAL (2008), další výhrady směřovaly proti požadavku subsidiarity (obviněný mohl majetek ochránit jinak, předně vybavením kůlny pevnými dveřmi, které by šly řádně uzavřít a zejména uzamknout).

¹⁸⁷ Skutkový průběh případu je analogický případu popsánému shora: obviněný, aby zabránil dalšímu, již několikátému vykradení své chaty, zabezpečil vchod do ní systémem čtyř

soudil použití samostřelu k obraně chaty před vniknutím zloděje jako analogii nutné obrany. Shledal, že vyhovění časovým mezím je třeba posuzovat nikoliv podle doby umístění zařízení a jeho uvedení do stavu pohotovosti, ale podle okamžiku, kdy došlo k jeho iniciaci. V tomto případě byla útočnickovi způsobena lehčí újma na zdraví a soud proto na rozdíl od předchozího rozhodnutí seznal, že v tomto ohledu nešlo o obranu zcela zjevně nepřiměřenou.¹⁸⁸

Pokud jde o *soudní praxi*, jak obecně připomíná ELIÁŠ (in tentýž a kol., 2008, s. 784), není totožná s právní praxí (natož mimoprávní). Stejný závěr platí, i co se týče samočinných obranných zařízení. Útočníci bývají většinou zasaženi v nepřítomnosti jiných osob. Navíc v případě odhalení se často sami vystavují vlastnímu trestnímu stíhání. Proto se před orgány činnými v trestním řízení objeví pouze extrémní případy, zatímco většina patrně zůstane mimo jejich zorné pole. Z tohoto důvodu je třeba tři dohledané judikáty týkající se mechanických obranných zařízení považovat za spíše větší počet. Každý z nich je však trochu jiný: jeden shledává nepřiměřenost obrany prostřednictvím daného zařízení, druhý samočinné obranné zařízení vůbec za nutnou obranu (ani krajní nouzi) nepovažuje, třetí v něm naopak vidí analogii nutné obrany a uznává ji za legitimní. Zmíněná rozhodnutí tak nelze považovat za ustálenou judikaturu,

samostřelů, fungujících na principu palné zbraně. Každý reagoval na jiný mechanický podnět. Podle obhajoby byly rozmístěny tak, aby případného útočníka neusmrtily, ale pouze poranily, aby musel vyhledat lékařskou pomoc a tak se odhalil. Tak se nakonec i stalo, když poškozený, který „hledal staré železo“, přelezl plot a následně otáčeje klikou od chaty byl zasažen do stehna střelou z jednoho ze samostřelů (újma na zdraví). Soud nakonec obviněného uznal vinným pouze trestným činem nedovoleného ozbrojování (užíval střelivo, k němuž neměl povolení).

¹⁸⁸ Pozoruhodným, byť očekávatelným způsobem se soud vypořádal s námitkou, že zařízení bylo způsobilé ublížit i osobám nevstupujícím do chaty se zlým úmyslem (např. dítě, nebo zasahující policista). Soud připomněl, že obžalovaný je souzen za jednání, kterého se skutečně dopustil. V případě, kdy by zařízení bylo iniciováno osobou, která by se na pozemku pohybovala oprávněně, nebo event. dítětem, nemohlo by takové jednání být hodnoceno jako útok a obžalovaný by byl plně odpovědný za způsobený následek (na místě nebyla umístěna varovná znamení.)

kteřá by sama o sobě dávala jasný návod do budoucna. Více směrodatný je v tomto směru názor trestního kolegia NS, které přijímá, že obecně instalaci automatických obranných zařízení odmítat nelze (ŠÁMAL, 2008).

Na závěr je tedy možno shrnout, že samotná instalace samočinných obranných zařízení zpravidla nebude trestná. Jsou-li však jejich součástí prostředky, jejichž užívání reguluje zvláštní právní norma (je třeba povolení nebo jde o zakázané prostředky), může přicházet v úvahu trestní odpovědnost právě za její porušení (viz výše citované rozh. Okresního soudu Plzeň-město pod sp. zn. 37 T 33/2005).¹⁸⁹ Stejně tak, pokud by tato zařízení sama o sobě představovala bezprostřední nebezpečí pro nezúčastněné osoby (např. výbušniny v těsném sousedství), není vyloučena ani odpovědnost za ohrožovací delikt.

V případě, že dojde k aktivaci, odpovídají uživatelé samočinných obranných zařízení v podstatě podle náhody a „rizika s nimi spojená jdou k tíži toho, kdo se tímto způsobem brání.“¹⁹⁰ Pokud zařízení reaguje na protiprávní útok, může být jeho činnost kryta v mezích nutné obrany. Nejsou-li dodrženy, přichází podle okolností v úvahu odpovědnost zpravidla za nedbalostní poruchový trestný čin. Obdobně, je-li zařízení aktivováno jinak než v případě protiprávního útoku.¹⁹¹ Úmyslné zavinění nelze, podle mého názoru, vyloučit – obzvlášť tam, kde instalující konstruuje zařízení tak, že jeho účinek má být výrazně přehnaný v porovnání s chráněnými hodnotami (srov. jinak problematické rozh. NS sp. zn. 6 Tdo 66/2007, které dovozuje nepřímý úmysl).

KUCHTA (2003a, s. 374) uvádí, že nejsou-li splněny požadavky nutné obrany, může být obránce zproštěn odpovědnosti poukazem na nedostatek zavinění. Za podmínky, že učinil vše, co je po něm možno spravedlivě požadovat, aby k následku nedošlo (dostatečné rozmístění výstražných znamení, zabezpečení proti volnému vstupu apod.)

¹⁸⁹ Shodně NOVOTNÝ, F. a kol. (2007, s. 150).

¹⁹⁰ Názor H. H. Jeschecka citovaný podle DOLENSKÝ a NOVOTNÝ, F. (1998).

¹⁹¹ SOLNAŘ a kol. (2003, s. 153).

KAPITOLA VI.

ZÁVĚR

Nutná obrana je institutem navýsost praktickým. Bývá to právě jejím prostřednictvím, jak se do kontaktu s trestním právem dostanou i občané jinak bezúhonní, zvláště chrání-li sami sebe nebo vybrané právní hodnoty před protiprávními a společensky nebezpečnými útoky. Pravděpodobně proto je nutná obrana častým a oblíbeným tématem diplomových a jiných kvalifikačních prací. Protože jsem si toho, o jak často zpracovávané téma jde, vědom, byla v této diplomové práci při zkoumání nutné obrany věnována zvláštní pozornost místům, která jsou sporná nebo dosud málo prozkoumaná. Ač se tedy práce snaží podat víceméně komplexní obraz trestněprávní nutné obrany, hlavním cílem v souladu s názvem bylo podrobněji prostudovat otázky sporné, nikoliv však toliko judikaturní, nýbrž i otázky, jimiž se intenzivně zabývá především nauka (tzn. otázky potenciálně judikaturní). Na zřetel byla přitom taktéž brána srovnání s historickými nebo zahraničními úpravami. Úkolem této závěrečné kapitoly je shrnutí poznatků, k nimž bylo v rámci této práce dospěno.

Druhá kapitola mapuje *pozici nutné obrany v systému trestního práva* a trestní odpovědnosti a obecně vymezuje pojem nutné obrany. Nutná obrana je jedna z okolností vylučujících protiprávnost (resp. trestnost). Spočívá v odvracení přítomného protiprávního útoku namířeného proti chráněným právním hodnotám. Její výkon je až na výjimky právem, nikoliv povinností.

Aby bylo subjektivní právo nutné obrany aktivováno, musí být splněny *dvě základní podmínky*: 1) objektivní – útok a 2) subjektivní – obranný úmysl.

Ad 1) Podrobné pojednání o *útoku* a jeho vlastnostech je obsaženo v první podkapitole třetí kapitoly (iii.1). Útok spočívá v jednání člověka, musí být přítomný, protiprávní a společensky nebezpečný.

- a) *Přítomnost útoku* (viz oddíl iii.1.4) označuje stav, kdy útok bezprostředně hrozí nebo ještě trvá. Vymezuje časové hranice nutné obrany. O úto-

ku bezprostředně hrozícím lze hovořit teprve v okamžiku, kdy je zřejmé, že je chystán a bez prodlení přijde. Na druhé straně obrana není přípustná poté, co již útok skončil a nehrozí jeho bezprostřední opakování (tzn.: od útočníka již nehrozí bezprostřední nebezpečí pro chráněné zájmy).

- b) Otázka *společenské nebezpečnosti (škodlivosti)* útoku (iii.1.2) je úzce spojena s chráněnými zájmy. Nauka ani judikatura nevyžadují, aby byl útok společensky nebezpečný v míře požadované pro trestní čin. Postačí, že je s to nikoliv zcela nepatrnou měrou přivodit porušení nebo ohrožení kteréhokoliv konkrétního zájmu chráněného trestním zákonem.
- c) Útok musí být *objektivně protiprávní* (iii.1.3). Postačuje tedy, že vyvolává nebezpečí pro chráněné právní hodnoty a postrádá opory v objektivním právu. Není na obránci, aby posuzoval, zda je útok deliktem (tj. zda má všechny znaky trestného činu a zejm. míru útočnickova zavinění). Zohledňuje se tak situace obránce, který musí v časově, fyzicky i psychicky náročném okamžiku zvolit správný a účinný způsob obrany. Za útok jsou tak považována i jednání osob, které nejsou způsobilé býti pachateli trestného činu (nepříčetní a děti) nebo které jednájí ve skutkovém omylu (blíže iii.1.5.1, k útoku zvířat viz dále). Samotný fakt, že jde o útok těchto osob nemívá vliv na nebezpečnost útoku (rolí však bude hrát při posuzování přiměřenosti obrany, viz iii.2.3 a iii.2.4).

Ad 2) Druhou, subjektivní podmínkou práva nutné obrany je tzv. *obranný úmysl* obránce (iii.2.5.1). Tím se rozumí vědomí obránce, že jsou dány objektivní podmínky nutné obrany, a vůle za nich jednat. Úmysl se však nemusí vztahovat ke způsobenému následku. Nutná obrana kryje všechny následky (účinky), které nastaly v útočnickově právní sféře a které vzešly z jednání předsevzatého k nutné obraně (za předpokladu, že jsou dodrženy meze nutné obrany, srov. dále).

Pozornost je věnována též dvěma situacím, kdy *nejsou splněny obě podmínky nutné obrany*, ale pouze jedna z nich. Obě situace spočívají v rozporu obráncova vědomí (představ) se skutečností.

V prvním případě je splněna objektivní podmínka (útok), „obránce“ o tom ovšem nemá povědomí (napadá jiného, aniž ví, že jde o útočníka). Česká trestněprávní nauka posuzuje takovou situaci jako *negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost* a shodně má za to, že takový omyl nevylučuje pachatelovu trestní odpovědnost. Většina autorů kvalifikuje takový případ jako nezpůsobilý pokus, někteří se však kloní k dokonání trestného činu. V práci (iii.2.5.1) je poukázáno, že zcela nebude vyhovovat ani jedno z řešení. Řešení založené na nezpůsobilém pokusu nevyhovuje (resp. je v rozporu se zásadami, podle nichž se posuzují stádia trestného činu) tam, kde i přes negativní omyl může dojít k dokonání trestného činu – způsobení následku (srov. příklad v pozn. č. 142, pokud by A byl v nastalém zápase usmrcen). Druhé řešení, které hodnotí případy negativního skutkového omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost jako dokonané trestné činy, zase nevyhovuje tam, kde z tohoto důvodu k trestněprávnímu následku dojít nemohlo (viz příklady v pozn. č. 145). Navrhuji tedy, aby tyto případy byly posuzovány podle kompromisní varianty, podle níž je nutno konkrétně zkoumat, zda – navzdory objektivní existenci skutečnosti zakládající některou z okolností vylučujících protiprávnost – mohlo dojít k dokonání trestného činu, nebo ne. O nezpůsobilý pokus půjde tam, kde pachateli neznámou skutečností bude existence souhlasu – ať už ve formě úředního povolení, nebo svolení poškozeného. V ostatních případech negativního skutkového omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost není patrně možnost dokonání vyloučena (sem bude patřit i nevědomost o existenci útoku).

Druhým případem, kdy je splněna pouze jedna podmínka nutné obrany (subjektivní), zatímco druhá (objektivní) nikoliv, je tzv. *domnělá (putativní) obrana* (iii.2.5.2). Jde o případ pozitivního skutkového omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost. Putativní obránce se důvodně, nicméně mylně domnívá, že

reaguje na útok, ten však existuje pouze v jeho představách. Právo jej proto částečně omlouvá s výjimkou nedbalostního trestného činu, pokud nedbalost putativní obránce spočívá v tom, že měl a mohl vědět, že útok není skutečný.

Nutná obrana je sice právem, nikoliv však neomezeným. Je *limitována* především útokem, jeho intenzitou i trváním. Prvním omezením je osoba útočnicka. Nutnou obranou jsou kryty pouze následky, které nastanou *v právní sféře útočnicka* (mimo tuto oblast – především jsou-li jednáním předsevzatým k nutné obraně postiženy zájmy třetích, nezúčastněných osob – může být obránce ospravedlněn za podmínek krajní nouze). Blíže pododdíl iii.2.1.1.

Druhým omezením je požadavek přítomnosti útoku. Ta hraje u nutné obrany dvojí roli: za prvé je podmínkou nutnou obrany (bez toho nelze k nutné obraně vůbec přistoupit), za druhé určuje *časové meze* obranného jednání (pokud je obranné jednání podniknuto dříve, než útok bezprostředně hrozí, nebo naopak poté, co útok skončil, nelze hovořit o legitimní nutné obraně, ale o extenzivním excesu, viz dále). Vychází se z premisy, že útočník se z titulu útoku nestává bezprávným a není „lovnou zvěří“ po neomezenou dobu. Blíže oddíl iii.1.4, pro specifický případ samočinných obranných zařízení viz kapitolu V.

Poslední omezení se týká intenzity obranného jednání, kritériem zde je přiměřenost (event. potřebnost) vůči útoku. Platné české právo stojí na *zákazu obrany zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku* (iii.2.3). Tento zákaz je podle převládajícího výkladu rozkládán do dvou dílčích zákazů:

- a) obrana nesmí být zcela zjevně silnější, než jaká stačila ke spolehlivému odvrácení útoku bez rizika pro bránící se osobu a
- b) zájem chráněný obranou (resp. škoda na něm) nesmí být ve zcela zjevném nepoměru vůči zájmu obětovanému (resp. vůči způsobené škodě).

Zohledněna je tak na jedné straně samotná intenzita nutné obrany ve vztahu k odvrátitelnosti útoku, na druhé straně i poměr škod. Význam spojení *zcela zjevně* je dvojí: za prvé vyjadřuje výrazný (hrubý, přehnaný, mimořádný) nepoměr, za druhé zdůrazňuje subjektivní hledisko. Při hodnocení zcela zjevné

nepřiměřenosti obrany se tedy posuzuje to, co bylo, nebo podle okolností mělo a mohlo být zcela zjevné bránící se osobě. Úprava tak zohledňuje fakt, že k obraně jsou často nuceni občané neznalí práva i prostředků sebeobrany. Současná relativně široká koncepce přiměřenosti vznikla v důsledku známých historických okolností (soudy před poslední novelou z r. 1993 tendovaly k úzkému výkladu práva nutné obrany, viz iii.2.3.1 a iii.2.2) a pobízí soudy k shovívavějšímu posuzování přiměřenosti, resp. nepřiměřenosti obrany a situace obránce. Domnívám se, že byť je právo nutné obrany co do přípustné intenzity koncipováno poměrně široce (v historické i zahraniční komparaci), umožňují platná úprava a panující výklad nejen dobře zohlednit náročnou situaci konkrétního obránce, ale i redukovat dosah institutu tak, aby bylo vyloučeno, že budou nutnou obranou ospravedlněny činy společensky nebezpečné (škodlivé). Systém dvou zákazů, shrnutý výše, dovoluje ustanovení o nutné obraně aplikovat shovívavě a současně souladně s jeho skutečným smyslem a účelem, jímž je ochrana zvláště důležitých právních hodnot (k tomu viz též pozn. č. 110).

Základní principy platící pro *vybočení z mezí nutné obrany* jsou shrnuty ve čtvrté kapitole, a to jak pro extenzivní (vybočení z časových mezí nutné obrany), tak intenzivní exces (vybočení z mezí intenzity nutné obrany). První podkapitola se zaměřuje především na subjektivní stránku excesujícího obránce. Novější nauka i judikatura správně berou v úvahu zavinění jak ve vztahu k vybočení z mezí z nutné obrany, tak ve vztahu k následku v excesu způsobenému. Výsledné zavinění konstruuji podle principu, který lze nazvat jako *princip nejvyššího bodu* – rozhodující je ten subjektivní vztah, který vykazuje nejmenší míru zavinění (1. nulové, 2. nevědomě nedbalostní, 3. vědomě nedbalostní, 4. nepřímo úmyslné, 5. přímo úmyslné). Je-li tedy např. vybočení z mezí nezaviněné, nepřipadá v úvahu odpovědnost za trestný čin, i když je následek způsoben úmyslně (dlužno připomenout, že v nutné obraně je většinou základní následek způsoben úmyslně). Bude-li jedno ze zavinění nedbalostní a druhé úmyslné, může být obránce odpovědný toliko za nedbalostní delikt. Obránce, který vykročí z mezí nutné obrany, může být odpovědný za úmyslný trestný čin pouze

v případě, že jak ono vykročení, tak následek jsou zaviněny úmyslně. Analogicky i pro sekundární následky.

Zvláštní pozornost je v rámci čtvrté kapitoly věnována *astenickému excesu* (vybočení z mezí v důsledku strachu, zmatení a jiného podobného rozrušení mysli vyvolaného útokem, viz iv.2). Na rozdíl od návrhu z roku 2004 není v novém trestním zákoníku astenický exces výslovně normován. Přesto může snížit obráncovu trestnost, je-li při úmyslném astenickém excesu úmyslně způsobena smrt (trestný čin zabití, § 141). Paradoxně však při úmyslném způsobení těžké újmy na zdraví bude obránce podléhat přísnější trestní sazbě (§ 145); nepřiměřeně přísnější, způsobí-li při tom útočníkovi z nedbalosti smrt (srov. § 145 odst. 3). Proto je vhodné *de lege ferenda* zvážit koncepčnější úpravu astenického excesu, např. formou privilegované skutkové podstaty k těžkému ublížení na zdraví (obdobný „afektdelikt“, jakým je zabití ve vztahu k vraždě), event. zvláštním ustanovením umožňujícím soudu neomezené snížení trestu, příp. upuštění od potrestání (obdobně jako tomu bývá v zahraničních úpravách nebo v původním návrhu z roku 2004).

V páté kapitole byla zkoumána problematika *samočinných obranných zařízení*, cílem bylo především detailně analyzovat dva mediálně známé judikáty z poslední doby a porovnat získané závěry s dosavadními poznatky doktrinální literatury. Každý judikát však vychází z odlišných premis, a tak nebyla shledána jasná judikaturní tendence při posuzování těchto případů (teorii více odpovídá rozhodnutí Okresního soudu Plzeň-město pod sp. zn. 37 T 33/2005). Za velmi důležitý dlužno v tomto ohledu brát názor trestního kolegia NS (tlumočený ŠÁMALEM, 2006), který se přiklání ke stanovisku nauky. Získané poznatky lze tedy shrnout takto: samotnou instalaci těchto zařízení objektivní právo nezakazuje. Otázka trestní odpovědnosti instalujícího (uživatele) přichází na řadu většinou až s iniciací zařízení. Reaguje-li zařízení na útok, mohou být jeho činnost a následky způsobené v právní sféře útočníka ospravedlněny v rámci nutné obrany. Nejsou-li dodrženy meze nutné obrany, nebo je-li zařízení spuštěno

jinak než protiprávním útokem (např. dítětem, nebo policistou, který provádí domovní prohlídku), může být uživatel zproštěn odpovědnosti s ohledem na nedostatek zavinění za předpokladu, že učinil vše, co je po něm možno rozumně požadovat, aby k následku nedošlo.

Při studiu hlavního tématu byly učiněny i některé závažné závěry vztahující se ke *krajní nouzi*. V návaznosti na judikát Rt 20/82, který dovozuje možnost úmyslného usmrcení v krajní nouzi na základě problematického množstevního kritéria (záchrana více životů na úkor jednoho), je doložen *dvojitý charakter* institutu krajní nouze. Doporučuji proto odlišovat případy, kdy půjde o okolnost vylučující protiprávnost, od situací, kdy krajní nouze bude vylučovat pouze trestní odpovědnost, ačkoliv samo jednání v ní podniknuté zůstane protiprávní. O druhý případ půjde zejména tam, kde je osoba jednající v krajní nouzi protiprávně donucena, aby někoho třetího usmrtila nebo znásilnila. Opačný přístup by měl negativní důsledky pro právo nutné obrany: pokud by totiž i v takovém případě byla krajní nouze pojmána jako okolnost vylučující protiprávnost, byla by vyloučena nutná obrana poškozené třetí osoby (vč. případné pomoci v nutné obraně), neboť by jednání osoby v krajní nouzi nebylo protiprávním útokem. Blíže viz iii.1.3.2. *De lege ferenda* je záhodno, aby případy krajní nouze vylučující protiprávnost a krajní nouze vylučující trestnost výslovně odlišovala zákonná úprava. Inspirativní v tomto směru může být úprava ospravedlňující a omluvitelné krajní nouze v právu německy mluvících zemí (srov. § 34 a 35 německého trestního zákoníku nebo čl. 17 a 18 švýcarského trestního zákoníku), případně rozlišení protiprávního nátlaku (*duress* jakožto příklad *excuse defenses*) od jiných forem nebezpečí (*necessity* jakožto příklad *justification defenses*) podle angloamerického vzoru.¹⁹²

V pododdíle iii.1.5.2 je obsažena studie *útoků zvířat* (zvláštní pozornost byla zaměřena na útoky zvíře vs. zvíře). Jako nejvíce vyhovující pro posuzování těchto případů se ukazuje tzv. střední cesta vzniklá spojením podmínek krajní

¹⁹² Blíže LEXISNEXIS (2004).

nouze (subsidiarita) a nutné obrany (přiměřenost, event. zákaz zcela zjevné nepřiměřenosti). *De lege ferenda* je možno doporučit speciální úpravu tzv. defenzivní krajní nouze (poškození cizí věci, která je nebezpečná věcem jednajícího v defenzivní krajní nouzi), odlišenou od obecné krajní nouze a založenou na kritériu přiměřenosti. Pro bližší výklad viz iii.1.5.3 a pozn. č. 90.

Lze uzavřít, že záměrem této práce není být popularizační příručkou pro právní laiky. Stejně tak si ani nečiní nárok, že by bezprostředně pohnula zákonodárce k provedení navrhovaných úprav nebo Nejvyšší soud ke změně rozhodovací praxe. Přesto jejím neskromným cílem je podpořit a doplnit diskuzi o zjištěné poznatky a naznačená řešení, a to v odborných kruzích, které však už na judikaturu, legislativu a potažmo i na život každého jednotlivce svůj vliv mít mohou.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSR	Česká socialistická republika.
ČSSR	Československá socialistická republika.
DZ	Důvodová zpráva k TZ 2009. Sněmovní tisk č. 410 z roku 2008. Dostupné z: http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=5&t=410 [citováno 2009-07-31].
NS	Nejvyšší soud.
OZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.
Rc	Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu (část civilní).
Rt	Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu (část trestní).
SSR	Slovenská socialistická republika.
ÚSb	Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu
TŘ	zákon č. 141/1961, o trestním řízení soudním (trestní řád).
TZ 1852	zákon č. 117/1852 ř. z., trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích.
TZ 1950	zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.
TZ 1961	zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.
TZ 2009	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
ÚS	Ústavní soud.
ZSVM	zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže.

SEZNAM LITERATURY

- CÍSAŘOVÁ, D. 2000. K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost. *Trestní právo*, 2000, č. 10, s. 9 an.
- CÍSAŘOVÁ, D. a ČÍŽKOVÁ, J. 1986. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. *AUC Iuridica*, 1986, č. 1, s. 3 an.
- DOLENSKÝ, A. 1994. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). *Bulletin advokacie*, 1994, č. 1, s. 19 an. Citováno z elektronické verze dostupné z: <http://www.cak.cz>.
- . 1997. Střílet nebo nestřílet? *Právní praxe v podnikání*, 1997, č. 2, s. 38 an.
- DOLENSKÝ, A. a NOVOTNÝ, F. 1998. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. *Trestní právo*, 1998, č. 1, s. 8 an.
- DOLENSKÝ, A. a PÍSAŘÍK, J. 1996. Proč se člen ostrahy musí zodpovídat za zadržení pachatele při krádeži majetku strážné organizace? *Trestní právo*, 1996, č. 10, s. 16 an.
- DRAŠTÍK, A., HASCH, K., KUČERA, P. a RIZMAN, S. 2007. *Přehled judikatury: Trestné činy proti životu a zdraví. Nutná obrana*. Praha: ASPI, 2007, s. 279 an. Děkuji J. Š. a L. P.
- ELIÁŠ, K. a kol. 2008. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek § 1–487*. Praha: Linde, 2008.
- FENYK, J. a ILLKOVÁ, P. 1995. *Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu zákonu – Výňatky z hmotněprávních rozhodnutí a stanovisek, 1918–1995*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 94 an.
- FREMR, R. a ZELENKA, P. 1994. K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona. *Právní praxe*, 1994, č. 6, s. 337 an.
- GRIVNA, T. 2007. *Trestní právo hmotné: III. Judikatura k obecné části*. Praha: ASPI, 2007, s. 111 an.
- HENDRYCH, D. a kol. 2003. *Právní slovník*. 2. vydání. [CD-ROM]. Praha: C. H. Beck, 2003.
- HERCZEG, J. 2006. Zákaz mučení a jeho relativizace v boji proti terorizmu. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 7, s. 203 an. Citováno z elektronické verze dostupné z: <http://www.beck-online.cz>.
- JELÍNEK, J. a kol. 2006. *Trestní právo hmotné: Obecná část. Zvláštní část. 2. vydání*. Praha: Linde, 2006.
- KALLAB, J. 1935. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské: Část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 80 an.
- KRÁLÍK, M. 2000. Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu. *Právní rozhledy*, 2000, č. 1, s. 5. Citováno z elektronické verze z: <http://www.beck-online.cz>.
- KRATOCHVÍL, V. a kol. 2003. *Trestní právo hmotné: Obecná část. 3. vydání*. Brno: Masarykova univerzita, 2003.

- KUCHTA, J. 1999. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999.
- . 2003a. Nedostatek trestnosti činu. In KRATOCHVÍL a kol. (2003), kapitola 12, s. 368 an.
- . 2003b. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 2, s. 47 an. Citováno z elektronické verze dostupné z: <http://www.beck-online.cz>.
- LEXISNEXIS. 2004. *LexisNexis Capsule Summary: Criminal Law*. New York: LexisNexis, 2004. Dostupné z: <http://www.lexisnexis.com/lawschool/study/outlines/word/crim.doc> [citováno 2009-08-25].
- LINHART, T. a HLADKÝ, R. 2002. Hranice nutné obrany a jejich překročení. *Trestněprávní revue*, 2002, č. 4, s. 121 an. Citováno z elektronické verze dostupné z: <http://www.beck-online.cz>.
- MÍKULE, V. 2008. Ochrana proti zásahům. In Hendrych, D. a kol. *Správní právo*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, kapitola XLI, s. 709–716. Citováno z elektronické verze dostupné z: <http://www.beck-online.cz>.
- MÍŘIČKA, A. 1932. *Trestní právo hmotné: Část obecná*. 10. vydání. Praha: Všeherd, 1932, s. 64 an.
- NEZKUSIL, J. a kol. 1976. *Československé trestní právo: Svazek I. – Obecná část*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1976.
- NOVOTNÝ, F. a kol. 2007. *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 144–156.
- NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol. 2007. *Trestní právo hmotné: I. Obecná část*. 5. vydání. Praha: ASPI, 2007.
- NÝVLTOVÁ, I. 2003. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 7, s. 204–206. Citováno z elektronické verze dostupné z: <http://www.beck-online.cz>.
- PRUŠÁK, J. 1912. *Rakouské právo trestní: Díl všeobecný*. Praha: Všeherd, 1912, s. 147 an.
- PŮRY, F. 2007. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. *Trestněprávní revue*, 2007, č. 8, s. 230 an. Citováno z elektronické verze dostupné z: <http://www.beck-online.cz>.
- ŘÍHA, J. 2004. Změníme s novým trestním zákoníkem též systém znaků trestného činu? *AUC Iuridica*, 2004, č. 2, s. 21 an.
- . 2006. *Tabulky a schémata z obecné části trestního práva hmotného*. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 59–60.
- . 2008. Příspěvek k pojetí viny. In *Poceta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 278–293.
- SOLNAŘ, V. 1972. *Systém československého trestního práva: Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Academia, 1972, s. 99 an.
- SOLNAŘ, V., FENYK, J. a ČISAŘOVÁ, D. 2003. *Systém českého trestního práva: Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2003 (dotisk 2004), s. 144 an.

- ŠÁMAL, P. 1994. K novele trestního zákona. *Všehrd*, 1994, č. 1, s. 4 an.
- . 2006. *Osnova trestního zákoníku 2004–2006*. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 66–68.
- . 2008. Výběr ze soudních rozhodnutí z oblasti trestněprávní. *Trestněprávní revue*, 2008, č. 3, s. 88.
- ŠÁMAL, P., PŮRY, F. a RIZMAN, S. 2004. *Trestní zákon. Komentář. I. díl*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 119–136.
- ŠVESTKA, J. a kol. 2008. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha: C. H. Beck., 2008, s. 88–91. Citováno z elektronické verze dostupné z: <http://www.beck-online.cz>.
- VOKOUN, R. 1989. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. *AUC Iuridica*, 1989, č. 3.
- . 2007. Okolnosti vylučující protiprávnost. In NOVOTNÝ, O. a kol. (2007), kapitola X, s. 271 an.

SUMMARY

Controversial Issues of Necessary Defense in the Judicial Practice

The main purpose of the thesis is to analyze necessary defense in Czech criminal law. Author's main focus is determined by the title of the thesis and he mainly concentrates on judicial practice. Nevertheless, substantial part of the thesis comprises comparison with jurisprudence. Only theory deals with some issues, these ones are included too. If it's needed, the author compares necessary defense with similar legal institutes in legislation of foreign countries or briefly describes historical evolution of important issues.

The thesis is compound of six chapters. Chapter One includes introduction, explains starting points and approaches.

First content chapter is chapter Two. It defines basic terminology used in the thesis: circumstances excluding criminal liability (i.e. defenses or excuse defenses), circumstances excluding lawlessness (i.e. justification defenses) and necessary defense (i.e. self-defense and defense of person, property or other legal interest protected by criminal law).

Chapter Three contains the core of the thesis. It examines basic elements of necessary defenses and problems typically connected with particular elements. According to usual structure of papers on necessary defense, the chapter is subdivided into two subchapters. Subchapter One deals with attack and its obligatory attributes – human action, presence, (objective) lawlessness and social dangerousness (harmfulness). Related issues are investigated simultaneously; it means protected interests, attacks by officials, private security guards, attacks by insane, infants etc., attacks by animals. Subchapter Two looks at a defender and defense. It's especially focused on adequacy of used defense towards the attack and culpability of defender (so-called intent of defense and putative defense).

Chapter Four looks at excess of limits of necessary defense. The chapter consists of two subchapters. Subchapter One particularly concerns on culpability of a defender who exceeds the limits. Within the subchapter a name for the governing principle of this issue is coined – “The Principle of The Narrowest Point”. Subchapter Two deals with asthenic excess (excess out of confusion, fear, terror etc.) and it recommends changes to be made in legislation.

Chapter Five concentrates on problems resulting from using of automatic devices for protection. The main question is if using of devices is justifiable under conditions of necessary defense. The author examines three decisions concerning this matter; two of them were issued in recent times. But each of these decisions reaches another conclusion. Hence the doctrinal opinions are also summarized and compared. A common view recognizes using of devices as a special case of necessary defense.

Conclusions are drawn in Chapter Six. The author summarizes his recommendations for better interpretation of some attributes of necessary defense and new legislation on several issues.

KLÍČOVÁ SLOVA

Klíčová slova: nutná obrana, krajní nouze

Keywords: necessary defense, self-defense, necessity